

Objekt jako ústřední bod v prostoru

Object as a central point in space

Bakalářská práce

Autor: Olga Konvalinková, DiS.

3. ročník

Obor studia: Pedagogika – Výtvarná výchova se zaměřením na vzdělávání (B PG-VV)

Typ studia: bakalářské, prezenční

Dokončení práce: červen 2015

Vedoucí bakalářské práce: Mgr.A. Michal Sedlák

Konzultant: PhDr. Leonora Kitzbergerová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracovala samostatně za použití literatury uvedené v seznamu.

V Praze, dne 29. 6. 2015

Podpis:

Děkuji vedoucímu práce, bez kterého by tato práce nemohla vzniknout, Mgr.A. Michalovi Sedlákov, za cenné a inspirativní náměty a trpělivost. Panu Ing. Petru Slavíkovi děkuji za laskavost a ochotu. A Martinovi Fárov, za podporu a společné chvíle pod stromy.

Anotace:

Konvalinková, O.: Objekt jako ústřední bod v prostoru. [Bakalářská práce] Praha 2015 – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra výtvarné výchovy, 56 s. (Přílohy: 11 fotografií Radlic IPR Praha, 37 vlastních fotografií výtvarných akcí, 10 prací žáků základní školy, 1 video žáků základní školy).

Práce je zaměřena na subjektivní vnímání prostoru, jehož jevy jsou nazírány prostřednictvím principů fenomenologické filozofie. Zkoumá proměny světla a stínu a tímto aspektem se dále výtvarně zabývá. Poznatky navrhuje k využití a k pedagogickému zhodnocení ve výtvarné výchově.

Klíčová slova: objekt, prostor, veřejný prostor, ústřední bod, fenomenologie, místo, výtvarná výchova

Summary:

This work is focused on the subjective perception of space which phenomena are seen through the principles of phenomenological philosophy. It examines the changes of light and shadow and this aspect is artistically engaged. The findings are suggested to pedagogical uses in art education.

Key words: object, space, public space, central point, phenomenology, place, art education

1. Obsah

1.	Obsah.....	5
2.	Úvod.....	7
3.	Teoretická část.....	8
3.1.	Základní otázky	8
3.1.1.	<i>Co znamená „ústřední“?</i>	8
3.1.2.	<i>Co zkoumám?</i>	9
3.1.3.	<i>Jak na mě prostor působí?</i>	9
3.2.	Proč příroda	10
3.2.1.	Místo realizace.....	12
3.2.2.	Radlice	13
3.2.3.	Lesopark.....	13
3.3.	Změny světla	16
3.3.1.	Světlo	16
3.3.2.	Tma	17
3.3.3.	Zataženo	18
3.3.4.	Narušitelé	19
4.	Výtvarná část	21
4.1.	Prostor – místo bydliště	21
4.2.	Ustupující stín – realizace ve vybraném prostoru	22
4.3.	Dotyk v přírodě	25
4.4.	Světelná krajka	26
4.4.1.	Další úvahy.....	28
4.5.	Kolíkování – linie tří stromů	30
5.	Didaktická část.....	35

5.1.	Koncepce.....	35
5.2.	Vyzkoušené výtvarné činnosti	35
5.2.1.	Výtvarná činnost č. 1	36
5.2.2.	Výtvarná činnost č. 2	38
5.2.3.	Výtvarná činnost č. 3	40
5.3.	Návrhy na pedagogické rozvedení.....	43
5.3.1.	Návrh č. 1.....	43
5.3.2.	Návrh č. 2.....	45
5.3.3.	Návrh č. 3.....	47
5.3.4.	Návrh č. 4.....	49
5.3.5.	Návrh č. 5.....	50
6.	Závěr	52
7.	Použitá literatura	53
7.1.	Odkazy.....	54
8.	Seznam vyobrazení.....	55
9.	Přílohy.....	56

2. Úvod

Téma práce Objekt jako ústřední bod v prostoru jsem si vybrala z důvodu zaujetí objektovou tvorbou a chutí zkoumat prostor. Východiskem mi mělo být fenomenologické pojetí prostoru. Ten jsem zamýšlela zkoumat skrze subjektivní pocity a smyslové zkušenosti a zabývat se jeho působením a atmosférou. Do práce jsem plánovala zahrnout aspekt světla a jeho vlivu a proměn na vybraný prostor. Mým očekáváním bylo, že mi studium literatury o prostoru přinese mnoho poznatků z dané problematiky a bude tak pro mne přínosem. Byla jsem si jistá, že mi tyto poznatky poskytnou inspiraci k další práci.

Téma jsem také zvolila z důvodu mého kladného a blízkého vztahu k přírodě, kterou jsem se rozhodla využít jako místo pro práci a zkoumání. Následně jsem do ní chtěla vstoupit a citlivě výtvarně zasáhnout. V rámci práce jsem zamýšlela vytvořit fyzický objekt ve vybraném prostoru, který by reflektoval vlastní zkoumání a poskytoval by také možnost vlastní invence. Předpokladem bylo vytvoření objektu, jenž bude pojat velkoryse a bude odpovídat zvolenému prostoru nejen velikostí, ale bude s ním mít i určitou souvislost. Cílem bylo přemýšlení o prostoru a objektu, významu přírody a nahlédnutí prostoru v souvislosti s objektovou tvorbou. Výstup výtvarné části by měl zohledňovat všechna zkoumání a zkušenosti s daným prostorem i poznatky získané studiem odborné literatury.

Z prvních dvou částí, teoretické a výtvarné, jsem zamýšlela čerpat náměty na návrh aktivit a pedagogického rozvedení využitelného ve výtvarné výchově. Měly by souviset s danou tematikou a problematikou a rozvíjet ji pro použití v pedagogické praxi.

Koncept celé práce by měl být propojený, ale v jednotlivých částech by se měl přizpůsobit konkrétnímu zaměření a využití. Každá z částí práce by měla být uchopena jiným způsobem, a tak by nahlížela problém ze tří různých stran. Každá by měla být uchopena tak, aby společně vytvořily celek, který bude pevný a nosný. Ten bude dokládat myšlenkový vývoj a celou práci jako proces, který bude mít jasnou myšlenku, cíl a výsledek.

3. Teoretická část

3.1. Základní otázky

Na začátku práce jsem si položila tyto základní otázky:

3.1.1. *Co znamená „ústřední“?*

Zamýšlela jsem se nad ústředností, významem středovosti, a zda to, co je ústředním bodem, musí být nutně „ve středu“. Přemýšlela jsem o tom, že i v historii se významné dominanty, chrámy a sochy stavěly doprostřed náměstí nebo veřejného prostoru, aby se poukázalo na jejich důležitost. Také z urbanistického hlediska je například mnoho fontán umístěných uprostřed náměstí, jako Berniniho fontána Čtyř řek na Piazza Navona či mnohé jiné četně stejně situované i u nás, příkladem je fontána na náměstí Přemysla Otakara II. v Českých Budějovicích a v dalších českých městech. Podobně i Na druhou stranu významné sochy nebo pomníky nejsou vždy situovány přímo uprostřed náměstí, například sv. Václav na Václavském náměstí, Jan Hus na Staroměstském náměstí nebo František Palacký na Palackého náměstí. Stojí trochu stranou, mimo střed nebo jsou postaveny na jakémsi čestném místě. Vráťím-li se zpět v čase, i menhiry v pravěku byly umisťovány na významná místa, např. Stonehenge byl také z jistého důvodu postaven v místě, kde tehdejší lidé cítili nějaké zvláštní energie, řekněme Genia loci. Není pochyb, že už v roce 3100 př. n. l. měli lidé cit pro volbu místa, dokonce i dříve kolem 16 000 př. n. l., kdy vzniknul Stonehenge.

Ústředním bodem však nemusí být slavná stavba, historická památka ani socha od významného umělce. Z kulturního a společenského hlediska se může jednat o zdánlivě bezvýznamnou věc, zapomenutou, sešlou či již dávno neexistující. Může se jednat o místo, kde se schází místní „omladina“, kde si hrají děti, nebo místo ve veřejném prostoru, které je něčím významné právě pro lidi, kteří zde žijí a mají ho spojené s prožitky z mládí či dětství. Ve městě nebo na vesnici je často nějakým určujícím místem například most, stará zastávka nebo jen strom, kde se lidé schází, protože ví, že zde se s jistotou najdou.

Ústřední bod tedy může být i něco skrytého, intimního a minimalistického. Něco, čemu se tento význam přisuzuje těmi, pro které má konkrétní místo či objekt hodnotu. Ať už je to kus zábradlí na opuštěném parkovišti nebo lavička v parku, jedná se o poznávací znamení, ke kterému mají zasvěcení nějaký vztah a které dává tomuto konkrétnímu prostoru svůj význam. Je to místo setkávání a prožívání.

3.1.2. Co zkoumám?

V souvislosti s tímto „ústředním“, skrytým, zdánlivě bezvýznamným, jsem se zabývala vztahem hmotného a nehmotného. Měla jsem v úmyslu zkoumat souvislost s něčím hmotným, co se v prostoru projeví způsobem, který by se bez tohoto hmotného projevit nemohl. Někaký úkaz, aspekt, který se nemůže vyjevit nebo být přítomen sám od sebe. Ono zkoumané by tedy mělo být takové povahy, aby určitým způsobem vytvářelo nějaký odkaz, který by zároveň dotvářel toto „něco“, a kdy jedno bez druhého by nemohlo existovat. Tedy vztah, díky němuž se projeví to, co není na první pohled zřejmé, nepoutá pozornost, a může být dokonce neviděné a samo o sobě neexistující. Zkoumat jsem chtěla nějaký jev, proměnu v čase a světle, jakousi parafrázi jsoucna a jeho bytí. Proměnu, která je aktualitou v určité chvíli, která může být neopakovatelná nebo viděná pouze za určitých okolností nebo podmínek, v určitý čas, za určitého světla. Ono „ústřední“ není zřejmé a vlivem různých období se mění.

3.1.3. Jak na mě prostor působí?

Jak se v něm cítím?

Jakou má atmosféru?

Jaký vliv na jeho atmosféru má světlo?

Opakovaně jsem mně blízký prostor navštěvovala, procházela se v něm, hledala různá zákoutí a neprošlapané cesty. Sledovala je z různých úhlů a vnímala, jak se na chvíli jakoby rozostří můj pohled na to důvěrně známé, než se mé vnímání opět ustálí. Například jsem si stoupala za kmeny stromů a zpoza nich ho pozorovala anebo se přikrčila pod keři a

hleděla na něj. Navštěvovala jej v různých časech a za různého počasí, soustředila se na své pocity, a jak ho subjektivně vnímám. Nechávala jsem jej na sebe působit a pozorovala, co se v prostoru mění, a jak se prohlubuje můj vztah k němu.

3.2. Proč příroda

Obdiv k přírodě nebyl v historii vždy samozřejmostí, náhled na krajinu se vyvíjel a měnil. Když údajně poprvé viděl Alpy, J. J. Winckelmann, byl znechucen tak, že zvracel. Z počátku hrála krajina podřadnou roli, ve středověku žil člověk stále poblíž přírody a nevnímal ji nijak významně, spíše jako nebezpečnou a nepřátelskou. Církev ji chápala jako něco, co odvádí člověka od Boha. Až v období novověku se změnil přístup k přírodě, ta se stala předmětem zkoumání i námětem pro umění. První kresba krajiny, Údolí řeky Arno, byla roku 1473 vytvořena Leonardem da Vincim. Dalším způsobem, jak si podmanit přírodu, bylo vytváření okrasných zahrad, později geometrizovaných francouzských parků, jejichž protikladem jsou divoké parky anglické. Prvním doloženým výstupem na horu byla v roce 1336 výprava Petrarcy na Mons Ventosus v jihozápadních Alpách. Samostatný žánr krajinářství vznikl v 17. století, kdy si lidé začali uvědomovat estetické aspekty přírody. Zobrazování krajiny bylo doménou zejména holandských mistrů, jak Stibral říká: *„Holandáné byli tedy určitě jedni z prvních, kteří otevřeli novověkému člověku oči pro přírodní krásy, navíc často ty neokázalé.“*¹

Na přírodu, jako na čistotu a nezkaženou nevinnost, nahlížel Jean Jacques Rousseau, ta pro něj byla symbolem svobody. Podobný názor měl Kant, jež uvedl ve svých úvahách o vznešenu. V 19. století se člověk znechucen civilizací obracel zpět k přírodě, *„...přírodě Shaftesburyho a Rousseaua, k přírodě volné a divoké, ztělesňující tajemství vesmíru i Boha.“*² Romantické umění se ne náhodou vracelo námětem k přírodě. Romantická krajina v sobě nesla melancholii a osamělost, z čehož také pramenil zájem o turistiku. Později v 2. pol. 19. st. byla příroda v centru zájmu realistů, nebyla symbolem hnutí nitra, ale již samostatnou entitou a autonomní hodnotou. Ve 20. století je zájem o přírodu spojen s uvědomováním si nebezpečí ekologické krize a ohrožení ekosystému.

¹ STIBRAL, Karel, 2005. *Proč je příroda krásná?* Praha: Dokořán. s. 54. ISBN 80-7363-008.

² STIBRAL, Karel, 2005. *Proč je příroda krásná?* Praha: Dokořán. s. 99 ISBN 80-7363-008.

Vztah k přírodě a životnímu prostředí trvá dosud a od 70. let 20. století se hovoří i o environmentální estetice a Land artu.

Pohled na přírodu, jako na estetický objekt, se vyvinul postupně. Dnes ji hrozí likvidace ze strany průmyslu a výstavby, proti čemuž bojují ekologická hnutí. Hlavní město Praha naštěstí zůstává relativně „zeleným“ a zalesněným městem, na rozdíl od velkých světových center jako je New York nebo Hong Kong. Zalesněné plochy ve městech poskytují lidem zde žijícím přírodu a lesy. Nabízejí alespoň část krajiny, která ještě nebyla zastavěna kancelářskými budovami a obytnými celky. Řada těchto zalesněných ploch spadá do chráněných oblastí a v Praze jejich rozloha není zanedbatelná; například Přírodní park Motol – Košíře, Šárka – Lysolaje, Draháň – Trója a mnoho dalších. Tedy i ve městě je dostatek přírody, která může posloužit jako redukce městského ruchu a shonu. Krajina městská je vedle ní šedou betonovou hrobkou, suchou a nedýchatelnou, plnou davů a hluku.

Proto jsem při úvahách nad tím, kde bych se chtěla výtvarně projevit, zavrhla otevřený veřejný prostor. Také jsem nechtěla být příliš na očích, vystavovat se pohledům a otázkám, případně výhradám, slovnímu napadání a problémům spojeným s tvorbou bez zvláštního povolení a podobně. Nelákala mě představa tvořit někde na ulici, na náměstí či snad parkovišti. Volila jsem proto klid, osamělost a přirozenost, skrytý kout, který je dostupný a ke kterému mám vztah. Ačkoliv žiji ve městě celý život, cítím, že mi příroda schází, město je anonymní, necitlivé a neživé, nenaplňuje mě pocitem sounáležitosti. Zvykla jsem si již na život ve městě, na „přecivilizovanost“, dostupnost všeho, co člověk ani vždy nepotřebuje - obchody, restaurace a služby. Přesto mi chybí volnost a svoboda, rozlehlé lesy a ticho. Z toho důvodu jsem chtěla zkoumat prostor přírodní, živý. Studovat ho jako organismus, jeho proměny, fáze a pochody. Zamýšlela jsem využít prostor v přírodě a materiál, který mi nabízí, a čerpat inspiraci z něj a zkoumat ho.

3.2.1. Místo realizace

Pro práci jsem si vybrala konkrétní prostor v místě svého bydliště na Praze 5. Tím je lesík v Radlicích (viz obr. č. 1, str. 12), nacházející se mezi hřbitovem Malvazinky a stanicí metra Radlická. Zvolila jsem jej proto, že mě oslovil svou divokostí a rozmanitostí. Vedle sebe zde stojí jehličnany spolu s listnatými stromy a po zemi se rozprostírá břečťan. V některých částech parku se zdá, jakoby člověk ani nebyl v Praze, ale v lese kdesi za městem. Je to dostupný kout čistě přírody, uměle neupravený, přirozený a klidný. Narazila jsem na něj náhodně při venčení psa a na první pohled mě uchvátil. Do lesoparku se dá vstoupit ze čtyř různých stran, jedna z nich vede z ulice, ve které jsou domy skrývající tento prostor. Ten je díky tomu intimní a skrytý, ale i veřejný a zároveň přece utajený. Navštěvují jej převážně majitelé psů, kteří se zde zastavují na „kus řeči“, zatímco jejich čtyřnozí miláčci vykonávají potřebu. Lesopark tak plní funkci společenskou, ekologickou a estetickou, je místem pro trávení času, kde si kluci kopou hakisakem, mladí pokušují a milenci se k sobě tisknou na lavičce. Do tohoto prostoru jsem chtěla vstoupit a zkoumat jej z různých hledisek.

Obr. č. 1 Lesopark Radlice

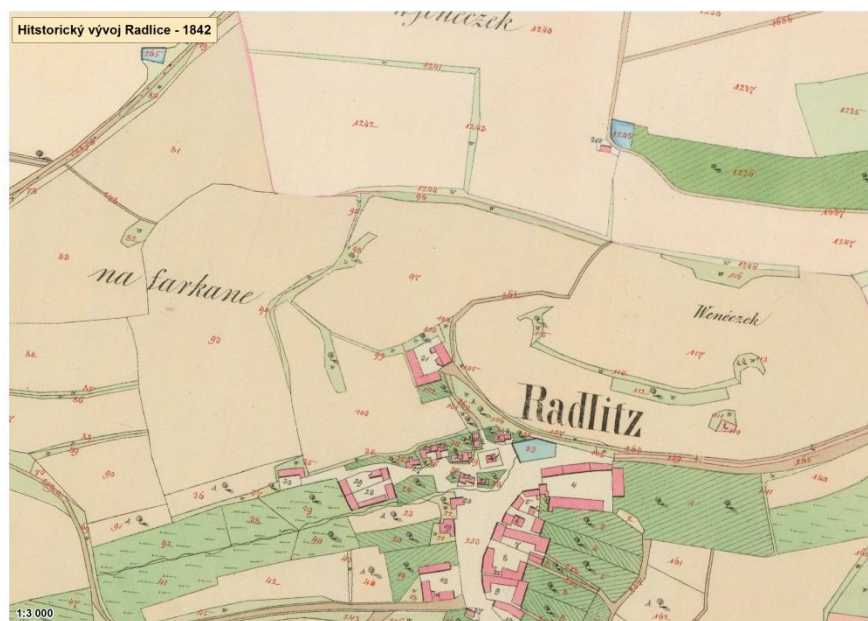
3.2.2. Radlice

Část Prahy 5, Radlice, byla původně samostatnou obcí, podle historické mapy nesla název Radlitz. První zmínka o nich je ze 13. století, kdy je věnoval Václav II. své chůvě Alžbětě, ta je později odkázala řeholnicím kláštera sv. Anny a Radlice zůstaly majetkem řeholnic až do 18. století. V roce 1873 se oddělením od Jinonic staly obcí s vlastní správou. Za necelých padesát let později se však připojily k hlavnímu městu, Praze. Později přešly do vlastnictví rodu Schwarzenberků a v něm zůstaly do doby, než byly v 50. letech 20. století znárodněny³. Od té doby byly ve vlastnictví hl. m. Prahy.

3.2.3. Lesopark

Lesík v Radlicích, parcelové číslo 311/1 k. ú., spadá do památkově chráněné oblasti, stejně jako celé Radlice. Hledala jsem podrobnější informace o historii lesoparku, a proto jsem kontaktovala nejprve referentku odboru správy veřejného prostranství v otázce lesoparku Radlice, která mě odkázala na odbor ochrany životního prostředí, tam jsem byla dále odkázána na odbor ochrany prostředí, který má lesy hlavního města Prahy ve správě. Nakonec jsem oslovila pana Ing. Petra Slavíka, specialistu péče o chráněná území, z Magistrátu hl. m. Prahy. Byl tak laskav a poskytl mi historickou mapu a letecké snímky Prahy, které byly pořízeny Institutem plánování rozvoje Prahy. Na nejstarší historické mapě z roku 1842 (viz obrázek č. 2, str. 14) je patrné, že v místech, kde se v současnosti nachází lesopark, byla dříve orná půda ve svahu, pozemek tedy sloužil jako pole a pod ním, lépe řečeno v jeho blízkosti, stála usedlost.

³FABINI, Pavel, *Historické centrum Radlic*. Zdroj: <http://kultura-praha5.cz/index.php/promeny/126-historicke-centrum-radlic>

Obr. č. 2 Historická mapa z roku 1842, foto IPR Praha

Podle fotografie z roku 1953 (viz příloha č. 1, obr. č. 03) už půda obdělávána nebyla a na leteckém snímku z roku 1975 (viz příloha č. 1, obr. č. 04) jsou vidět v těchto místech vysázené stromy, podle struktury se zřejmě jedná o strategickou výsadbu. V této době byly ovocné sady v Praze hojně zakládány a nejčastěji se vysazovaly jabloně, hrušně a třešně. V roce 1996 (viz příloha č. 1, obr. č. 06) byl pořízen první barevný snímek Prahy, plocha parku už je zde zalesněná, a usedlost na snímku je stále patrná, stejně i jako na pozdějším z roku 2006 (viz příloha č. 1, obr. č. 07). Na letecké fotografii pořízené v roce 2008 (viz příloha č. 1, obr. č. 08) se již stavba nenachází, zřejmě tedy byla zbořena mezi lety 2006–2008 a místo původní usedlosti vznikla v parku rovná travnatá plocha. V roce 2010 proběhla v parku rekultivace, která je patrná na posledním snímkování Prahy v loňském roce (viz obr. č. 3, str. 15). Od roku 1842 se zachovaly až do současné podoby lesoparku dvě cesty, které jsou zaznamenány v mapě katastru nemovitostí a odpovídají poloze cest na historické mapě.

Obr. č. 3 Letecký snímek z roku 2014 s vyznačením k. ú., foto IPR Praha

Podoba Lesoparku se nejvýrazněji proměnila mezi lety 1842 a 1975, kdy se z orného pole stal postupně ovocný sad. Hřbitov Malvazinky, který s parkem sousedí, byl založen roku 1876, do té doby se zde nacházela rozlehlá pole, zatím neoddělená hřbitovní zdí. Podoba lesoparku se od roku 1988 příliš neměnila, podle leteckých fotografií se zdá, že prostor byl zalesněn stále stejně, nedošlo ani k žádnému kácení, ani výrazným úpravám. V roce 2003 odkoupilo část pozemku ČSOB. Je až s podivem, že se usedlost zachovala na pozemku lesoparku přibližně až do roku 2007.

Je zajímavé uvědomit si, že ještě před 173 lety bych se nemohla procházet v parku jako dnes, mohla bych šlapat pouze hlínou z kopce k několika domům, které stály v srdci obce. Kolem nich se rozprostírala pouze zemědělská půda a o více než století později bych se již nacházela v ovocném sadu. Alespoň nyní, když budu kráčet po mně známých vyštěrkovaných a betonových cestičkách, mohu si představovat zemědělce, kteří tudy také procházeli a pracovali nedaleko na svých polích. Dvě dříve zmíněné cesty jsou jedinou pozůstalostí, která se dochovala až do současnosti. Kromě nich se podoba pozemku se za posledních 173 let proměnila k nepoznání, což je pochopitelně způsobeno i výstavbou domů v této lokalitě. Podoba přírody dnes je mnohem přívětivější a vlídnější než rozlehlost prázdných polí, jak tomu bylo v polovině 19. století.

3.3. Změny světla

*„...Stín noci se všemi hvězdami není,
odvážím-li se to říct, než
Člověk, jenž obrazem božství je zván.“⁴*

„...Stín noci“ – noc sama je stín, ona tma, která se nikdy nemůže stát prázdnou temnotou, poněvadž je jako stín důvěrně spojena se světlem, je světlem vržena.“⁵

3.3.1. Světlo

Do parku jsem se chodila projít v různých obdobích, časech, počasí a zaznamenala jsem vždy určitou proměnu vnímání celkové atmosféry. Zaměřila jsem se na to, jak na mě prostor působí, co zde cítím a jak se cítím, jak jej vnímám, jakou má atmosféru.

O prostoru Norberg-Schulz říká: *„Obecně řečeno, místo je dáno jakožto určitý charakter či „atmosféra“. Místo je proto kvalitativním, „celostním“ jevem, který nemůžeme redukovat, na žádnou z jeho vlastností – jako jsou např. jeho prostorové vztahy – aniž bychom přitom neztráceli ze zřetele jeho konkrétní povahu.“⁶*

Atmosféru lesoparku jsem zkoumala i skrze pocity, kterými mě setrvávání zde naplňovalo. Takto jsem jej navštívila jednoho obzvlášť jasného a slunečného jarního dne. Potkala jsem zde skupinku seniorů, kteří si povídali na lavičce a dohlíželi na své psy. Potvrdila jsem si, že se zde lidé skutečně setkávají, a tak se odehrává jistá část jejich společenského života právě v tomto veřejném prostoru. Psi pobíhali volně, protože je park vzdálen od silničního provozu a také je ohraničen domy a stromy, tím skýtá určité bezpečí.

Když se společnost rozešla a já osaměla, soustředila jsem se na atmosféru, zvuky, pachy a světlo. Vnímala jsem zpěv ptáků, sluneční paprsky dopadající na listy stromů,

⁴ HEIDEGGER, Martin, 1993. *Básnický bydlí člověk*. Praha: Alfaprint. s. 97. ISBN 80-85241-40-4. Friedrich Hölderlin, *Básnický bydlí člověk*

⁵ HEIDEGGER, Martin, 1993. *Básnický bydlí člověk*. Praha: Alfaprint. s. 97. ISBN 80-85241-40-4.

⁶ NORBERG-SCHULZ, Christian, 2010. *Genius loci*. Praha: Dokořán. s. 8. ISBN 978-80-7363-303-5.

pach vlhké zeminy a cítila jsem se příjemně. Díky slunci mi bylo teplo, byl „krásný den“. Cítila jsem se klidně a v harmonii, prostor byl ideální pro meditaci, rozjímání a odpočinek. Velký podíl na tom, jak jsem prostor a jeho atmosféru vnímala, mělo právě slunce, které osvětlovalo louku a zvýraznilo barvu trávy. Díky němu se na zemi projevíly stíny, které byly v kontrastu s osvětlenými částmi země. Tyto stíny mě velmi zaujaly a zdály se mi jako vhodný aspekt, se kterým bych mohla dále pracovat.

3.3.2. Tma

Vybraný prostor parku pro mě byl známý za denního světla, proto jsem přemýšlela, jak se změní jeho atmosféra a mé vnímání za jiných podmínek, tedy například za tmy. Vydala jsem zkoumat prostor večer kolem půl osmé v březnu, kdy již byla tma, ale ne úplná. Nebe bylo spíše hodně potemnělé, ale přesto vydávalo tlumené namodralé světlo. Vstoupila jsem do lesoparku mezerou v křoví, cesta za ním a stromy na okraji byly částečně osvětleny a vrhaly na zem zlověstné stíny. Z počátku na mě místo působilo tajemně a cize, jak se ponořilo do temnoty, a vyvolávalo ve mně strach, nejistotu, úzkost a pocit ohrožení. Až v tuto chvíli jsem si uvědomila, jakému riziku, například ohrožení přepadením, sama sebe vystavuji. Každý strom by mohl sloužit jako úkryt případného útočníka. Podvědomě jsem pociťovala nutkání okamžitě prostor opustit, utéct do bezpečí. Cítila jsem se nepříjemně, téměř mi strachem hučelo v uších. Po chvíli, když oči přivykly tmě, jsem opět poznala, že se nacházím na známém místě, které je mi důvěrně blízké. Tmu narušovala pouze světla z oken přilehlých domů, která ve tmě působila jako osvětlené průhledy do domácností, za nimiž se odehrával rodinný život. Světlo oken bylo v té chvíli hřejivým a chlácholicím prvkem, jakýmsi znamením bezpečí, které se přeneslo i do prostoru za okny. Jak říká Norberg-Schulz: *„Základní vlastností člověkem vytvořených míst je koncentrace a uzavřenost. Jsou to „vnitřky“ v plném slova smyslu, to znamená, že tak jako lidské nitro v sobě shromažďují to, co je zažito. Aby mohly plnit tuto funkci, mají otvory, které je spojují s vnějškem. Budovy jsou dále spojeny se svým prostředím tím, že spočívají na zemi a zvedají se k nebi. A konečně umělé prostředí obsahuje artefakty či „věci“, jež mohou sloužit jako vnitřní ohniska a tak zdůrazňovat shromažďovací funkci*

*sídla.*⁷ Přítomnost lidských obydlí mě svým způsobem utěšila, chtělo se mi pozorovat ze tmy odehrávající se příběhy v jednotlivých oknech. Pocit ohrožení ustoupil a nahradil jej pocit klidu a bezpečí, známost a blízkost, která možná tímto prožitkem ještě naopak zesílila. Setrvala jsem v tomto prostoru i přes prvotní strach a tím, že jsem jej překonala a vstoupila do tmy, se můj vztah k tomuto místu prohloubil. Zřejmě právě proto, že jsem v tomto prostředí již strávila nějakou dobu a důvěrně jej znám, převládá ve mně pocit bezpečí i za těchto okolností, které byly pro mě neznámé a nepřirozené. Prostor pro mě byl známý, orientovala jsem se v něm. O orientaci, ve smyslu vztahu k prostoru, mluví Norberg-Schulz jako o opoře lidské existence. Ta je jednou ze dvou psychických funkcí, které jsou zapojeny do procesu bydlení, tedy umístění v prostoru a vystavení se charakteru prostředí. Druhou takovou funkcí je identifikace. „*Aby člověk našel oporu pro svou existenci, musí být schopen se orientovat, musí vědět, kde je. Ale také se musí identifikovat se svým prostředím, tj. musí vědět jaké je určité místo.*“⁸ Hapticky, smyslově a skrze prožitky jsem prostor poznala a uchopila, díky tomu se nyní v daném prostoru dokážu orientovat a také se s ním identifikovat. Tato část zkoumání byla důležitá pro další práci s tímto místem, do kterého nyní již budu vstupovat jako do prostoru jistoty a bezpečí.

3.3.3. Zataženo

Další proměnu atmosféry prostoru jsem zaznamenala za podmínek, kdy bylo zataženo a větrno. Lesopark nepůsobil tím známým příjemným, hřejivým dojmem, který vybízí k posezení na lavičce, naopak byl na první pohled chladným, vzdáleným a nepřátelským místem. Větve stromů vrzaly ve větru, a vyvolávaly pocit napětí, listí šustilo a ptáci jakoby utichli. Místo bylo neutěšené, smutné, neveselé, spíše truchlivé, ponuré a zasmušilé. Jakoby samo bylo ponořené v jakési mlze a spánku, nespokojeně šeptalo, že jej ruším. Necítila jsem nic vábivého ani uklidňujícího, nechtělo se mi zde zůstat, ale naopak odejít do tepla, domů. Otočila jsem se k odchodu, a až když jsem míjela ty známé stromy, a překračovala obnažené kořeny stromů na cestičce, se dostavil pocit důvěrnosti a

⁷ NORBERG-SCHULZ, Christian, 2010. *Genius loci*. Praha: Dokořán. s. 10 ISBN 978-80-7363-303-5.

⁸ NORBERG-SCHULZ, Christian, 2010. *Genius loci*. Praha: Dokořán. s. 18 ISBN 978-80-7363-303-5.

známosti. Přesto ten den byl lesopark pohroužen do jakési melancholie a únavy, jakoby měl vlastní duši a náladu, a tento den pro něj nebyl právě šťastným. Nacházela jsem se sice v důvěrně známém prostředí, ale atmosféra se změnila.

Pětová se zamýšlí ve své studii „Prostor jako prostor (k) jednání“ nad významem „být někde doma“, kdy se tím nemyslí pouze konkrétní místnost na určité adrese, ale můžou to být různá místa. *„Doma“ je také přadlena v přádelně, či řidič kamionu na dálnici... Doma jsme tam, kde se vyznáme a kde pobýváme v jisté důvěrnosti.*⁹ V této důvěrnosti já pobývám v lesoparku, vyznám se v něm, orientuji se, avšak změnou atmosféry jsem se v něm, přestože jsem byla „doma“, necítila dobře.

3.3.4. Narušitelé

Téměř vždy, když jsem se ocitla v lesoparku, byla jsem v něm v daném okamžiku zcela osamocena, ponechána svým vnitřním myšlenkám. Navštěvovala jsem jej tak často, že jsem si na samotu v něm zvykla a brala ji automaticky. Procházela jsem se v něm, přemýšlela o něm, prožívala ho. V jednu chvíli do něj vešel další člověk. V první chvíli jsem to chápala jako narušení svého porušení soukromí, souznění s přírodou, popudila mě přítomnost někoho cizího. Do té chvíle, než se zde objevil někdo další, jsem samotu považovala za samozřejmost. Přemýšlela jsem, zda je další osoba v prostoru narušitelem nebo také jeho součástí. Uvědomila jsem si, že má prvotní reakce byla podvědomá. Položila jsem si tedy sama otázku: „Co hledám v tomto prostoru?“ Odpovědí bylo: „Klid, souznění, pokoj“. Najít a odnést si kus tohoto nalezeného pocitu sounáležitosti s přírodou, má právo každý, kdo přichází. Vnímala jsem místo jako celek, i já jsem byla jeho součástí, stejně tak každý, kdo tudy prochází. Chvíli po té, co jsem toto pochopila a přítomnost cizího člověka jsem začala vnímat jinak, vítala ji a sama se cítila jako pozorovatel, návštěvník odešel.

Z hlediska fenomenologického pojetí se prostor stává prostorem právě díky člověku. Marie Pětová ve studii „Prostor jako prostor (k) jednání“ říká: *„...člověk je bytostí prostorovou. Nikoli protože by se „nacházel „ v prostoru, ale protože sám prostor pořádá,*

⁹ PĚTOVÁ, Marie, 2004. *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír. s. 250. ISBN 80-85977-60-5.

tvoří, realizuje. Prostor k němu bytostně patří...Pak je ovšem třeba chápat prostor, v němž jsme, nikoli jako něco předem hotového, do čeho vstupujeme, ale jako něco, co svým vstupováním teprve vytváříme, co je výsledkem naší přítomnosti. Prostor je něčím, co si svojí přítomností, svým bytím musíme zjednat, co tu není před námi, ale vždy jen s námi.“

¹⁰ Tedy díky přítomnosti tohoto náhodného chodce byl prostor jakousi observatoří, která mi umožňovala zkoumat a pozorovat; být nezávislým divákem.

¹⁰ PĚTOVÁ, Marie, 2004. *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír. s. 246. ISBN 80-85977-60-5.

4. Výtvarná část

4.1. Prostor – místo bydliště

Výtvarná část této práce měla být realizována ve vybraném prostoru, v místě bydliště, do kterého jsem chtěla vstoupit, vytvořit v něm objekt, který se stane jeho součástí a který bude v symbióze s přírodou dotvářet jeho atmosféru a možná i podtrhne jeho charakter, tedy v parku Radlice. Cílem bylo dosáhnout toho, aby vytvořený objekt v prostoru fungoval, aby s ním komunikoval a reflektoval ho. Přemýšlela jsem o tom, co je aktuálně ústředním bodem lesoparku, co vnímám jako důležitý prvek, co bych do prostoru chtěla přidat a zda není dokonalý právě takový, jaký je.

Fascinovaly mě stíny, které vrhaly stromy na zem a to, jak se měnily v průběhu času. Stíny představovaly nehmotné odrazy existence stromů, bez kterých by se neprojevil tyto stíny. Zde se jednalo o vztah hmotného a nehmotného, hmotný strom dotvářel nehmotný stín a naopak. Jedno bez druhého by nemohlo existovat. Chtěla jsem se zabývat tímto jevem a jeho možnými proměnami, kdy v určitých chvílích absentuje hmota nebo absentuje stín. Zajímalo mě, zda se stín může projevit jen za určitých okolností či podmínek v určitém čase a jakým způsobem.

Závěrem výtvarné části měl být jeden konkrétní výstup, vlastní závěrečná práce, k jejímuž vytvoření mi měly být inspirací menší přípravné realizace v prostoru. Skrze ně jsem chtěla zkoumat a zkoušet, co v prostoru funguje a jak se tyto zásahy projeví v lesoparku jako celku.

4.2. Ustupující stín – realizace ve vybraném prostoru

Zpočátku jsem neměla jasnou představu o tom, jaký objekt chci tvořit, pouze jsem byla rozhodnutá pro invenci do přírodního prostoru. Mým záměrem bylo vytvoření objektu, inspirovaného Land artem, s využitím přírodních materiálů, které zde naleznou. Inspirací mi byl například Henry Moore svými díly, která umísťuje do přírody,¹¹ nebo Andy Goldsworthy svými přírodními objekty a zejména pracemi vytvořenými pomocí větví, klacků a kamenů. Ty využívá k vytvoření okrouhlých a spirálovitých forem, často s otvorem nebo průzorem do vnitřku objektu.

Důležitým momentem pro řešení výtvarné části byl aspekt světla a stínu, a jak se projeví v prostoru. Díky slunci vrhaly stromy jasné a ohraničené stíny na zem, což mě inspirovalo k další práci. Větve stromů a jejich spletnost mě velmi oslovují, jejich využití ve fotografii se věnuje i Pavel Hayek, který fotografuje průhledy větvemi černobíle, tím vzniká zajímavá struktura připomínající jakousi konstrukci. Podobné struktury se takto projeví na zemi ve formě vržených stínů.

Chtěla jsem tento stín zaznamenat a nějakým způsobem ohraničit jeho siluetu. Podobnému zaznamenávání stínu se věnoval Milan Maur,¹² když obkresloval na desku vržený stín skály a ve dvou minutových intervalech stín opakovaně zachycoval, dokud tak linie nepokryly celou desku.

Uvažovala jsem jaký materiál použít a vzhledem k množství větvíček na zemi, jsem měla v úmyslu zachytit stín právě využitím tohoto materiálu. Vybrala jsem stín stromu, který mě zvláště zaujal, a sledovala, jak se na zemi větve rozbíhají a kam až sahají. Začala jsem tedy ihned sbírat větvičky k práci, kladla je na zem a vytyčovala jimi siluetu stínu. Po chvíli práce jsem si začala všimnout, že stín se posouvá od již vytvořeného obrysu, bylo proto nutné pracovat rychle. Postupně se stín vzdaloval od zaznamenané siluety o to více, což bylo způsobeno tím, že jsem pro materiál musela chodit dále od stromu, u kterého jsem pracovala, neboť jsem vysbírala nejbližší dřevo a musela jej hledat jinde. Docházelo tedy k časovým prodlevám, kdy trvalo delší dobu větve nasbírat, než je umístit. Při

¹¹ MOORE, Henry, 1952–1953. *Král a královna*, Perry Green Hertfordshire, zdroj: Wikipedia, Henry Moore. https://cs.wikipedia.org/wiki/Henry_Moore

¹² MAUR, Milan, 1983. *Ostrá Hůrka u Starého Plzeňce*. Zdroj: <http://www.milan-maur.cz/stranky/SVETLO-A-STIN-soubory/Kresba-stinu-3-milan-maur.html>

ohraničování stínu jsem nemohla vždy posouvat všechny větvičky podle toho, jak se stín v posledních několika minutách proměnil, ale snažila jsem se nový obrys napojit na předchozí pozici. Vznikal tak obrys stínu, který se proměňuje v čase a putuje podle polohy slunce. Silueta zobrazovala na zemi původní stín a tento obrys se křížil s aktuálním stínem, který ustupoval jeho záznamu (viz příloha č. 2 – 1). Tvorba obrysu stínu mi trvala asi hodinu a půl, cca od 11:30 do 13:00, stín jsem přestala zaznamenávat, když se proměnil natolik, že bych nové větvičky musela příliš napojovat na novou polohu stínu a obrys tak deformovat. Stín ustoupil od siluety za dobu, kdy jsem byla opět nucena jít pro materiál až téměř na opačný konec louky. Průběh práce jsem po celou dobu fotografovala a nakonec pořídila i video záznam. Asi o dvě hodiny později jsem se na místo vrátila a obrys stínu jsem shledala neponičeným. Světlo se kolem 15:00 hodin změnilo tak, že louka byla z velké části ve stínu, který na ní vrhaly domy z ulice. Na zemi byl tedy vytyčen pouze odraz původního stínu, jež byl lemován větvičkami (viz obr. č. 4, str. 23). Efekt siluety fungoval i v tuto chvíli, kdy jej nenarušoval změněný ustupující stín. Zůstal zde pouze dekorativní obrys připomínající strom samotný. Tato linie vedla od kmene stromu a její nejvzdálenější konce se nacházely asi 10 metrů od stromu samotného.

Obr. č. 4 Linie stínu po 15:00 hod.

Touto zkouškou v prostoru jsem chtěla zachytit aktualitu, okamžik v dané chvíli. Jeho podoba se mohla vyjevit jen díky slunečnímu světlu, které tak odhalilo neviděné,

pomíjející stíny. Stín a strom spolu tvoří partnerství, stín by bez stromu neexistoval a naopak by se strom nemohl fyzicky projevit bez svého světelného odrazu na zemi. Tento odraz je současně odhmotněným jsovcem stromu, oba tak tvoří jakýsi Platonovský odraz idey a reality. Díky změnám polohy slunce tak došlo k zachycení jedinečné chvíle, která se až do následujícího roku nezopakuje. Stín, který strom vrhal tohoto dne, se bude měnit a jeho podoba už nebude stejná. Zvýraznění siluety stromu bylo pouze lineární, ale působilo tak křehce a nestále, stejně jako tímto zachycený okamžik.

Projekty, zaměřené na proměnu a podobu stínu, se zabýval i Dalibor Chatrný, který různě osvětloval vytvořené konstrukce a zkoumal, jaký stín vrhnou, jaký efekt budou mít na okolní prostor, a tyto proměny stínů také fotografoval.

Tuto práci v prostoru jsem provedla se záměrem vstoupit do prostoru lesoparku a prožít ho. Měla mi pomoci orientovat se a zaměřit se na hlavní výtvarnou část, která může být rozšířením, rozpracováním této první zkoušky. Cílem bylo se nechat inspirovat, navést, jakým směrem se ubírat a jak práci dále řešit. Chtěla jsem zjistit, jak prostor funguje a co mi dovoluje. Změna ročního období a sluneční světlo tak ukázalo, že atmosféra místa působí pokaždé jinak, a světlo také v jistou chvíli vyjevuje to, co je skryté. Tato skrytost je emotivní výpovědí místa, možná ještě hlubší než povrchní podoba prostoru. Pozorování ustupujícího stínu mi tak dovolilo nahlédnout tuto skrytost a posunulo tak chápání místa jako aktuality, která se tímto odkrývá. Světlo je důležitým prvkem, který dává každému místu i předmětu určité vyznění, fyzičnost, a působí na naše vnímání. Je jakýmsi samostatným elementem, který ve své přirozené podstatě nemůžeme ovlivnit; můžeme jej pouze sledovat a do jisté míry jej využít. Často ho také chápeme jako samozřejmost, ale uvědomíme-li si, že je jedinečnou a proměnlivou entitou, která se rovněž projevuje specificky a nepředvídatelně, můžeme se jeho proměnami a formami zabývat a zkoumat je. *„Do jisté míry je charakter místa funkcí času; mění se s ročním obdobím, s denní dobou a počasím, tj. s faktory, které především určují světelné podmínky.“*¹³ Jak světlo ovlivňuje prostor, který jsem si vybrala pro svou práci, mě zaujalo a zdálo se mi zajímavým aspektem, který bych do práce mohla zahrnout. Asociací, která mě v souvislosti s tímto napadla, byla otázka, jak by prostor působil například za nepřirozeného umělého

¹³ NORBERG-SCHULZ, Christian, 2010. *Genius loci*. Praha: Dokořán s. 14. ISBN 978-80-7363-303-5.

osvětlení v noci a jak by naopak vyzněl v noci pouze díky osvětlení z ulice, hvězd, měsíce či oken přilehlých domů nebo náhodně projíždějících aut.

4.3. Dotyk v přírodě

K další prostorové realizaci mě inspirovala jedna z mých výprav do lesoparku. Chtěla jsem jej projít důkladněji, nahlédnout do všech jeho koutů a objevila jsem tak skryté schodiště ve stráni, které někdo improvizovaně vytvořil a pokryl rozbitými dlaždicemi. Po sestupu po schodech jsem se dostala do spodní části parku, kde jsem objevila břechťanem zarostlou divočinu připomínající prales. Úponky břechťanu se vinuly kolem stromů a místy z nich visely jako liány, prostor byl tmavý a skrytý před hlavními betonovými cestami, které vedou okolo parku. Ocitla jsem se v tichu, jakési pražské džungli, neupravené a zarostlé přírodě, o jejíž existenci jsem neměla ponětí. Dostala jsem se tak do utajeného zákoutí parku, mohla jej prozkoumat ještě hlouběji a projít se v jeho srdci. Na několika místech jsem si všimla stromů, jejichž větve do sebe vrostly a propojily se tak v jakési přirozené symbióze. Byl to takový dotek v přírodě, kdy se dva stromy přijaly navzájem a prorůstaly jeden druhým. Tento dotyk mě zaujal, byl symbolem blízkosti a soužití, takovým citlivým momentem.

Po návratu zpět, do horní části parku, jsem na okraji louky spatřila jeden jehličnatý suchý strom. Měl ulámané větve, byl téměř bez jehličí, suché větve trčely z jeho štíhlého kmene jako bezmocné pařátky. K němu se natahoval svou mohutnou větví jiný jehličnan, jakoby jej chtěl utěšit. Byl od něj však vzdálený a nedosáhl na něj. Vzpomněla jsem si na stromy do sebe vrostlé, které jsem viděla o kus dál a přemýšlela jsem, jak bych tyto dva stromy mohla propojit. Začala jsem sbírat tenké větvičky a vkládat je mezi větve suchého stromu tak, aby se napojily na jeho kmen, a tím z něj vyrůstaly. Podobným způsobem jsem větvičky zapracovávala do větve sousedního stromu, proplétala je, aby lépe držely, a prodlužovala větev, která se tak přibližovala nově vytvořeným větévkám druhého jehličnanu. Postupně se nastavené větve proluly. Křehkými spleťnými větévkami se dotýkaly a utvořily spolu partnerství (viz příloha č. 2 – 2). Suchý strom najednou nebyl úplně bezmocný, ale dostalo se mu podpory od stromu silnějšího (viz obr. č. 5, str. 26).

Obr. č. 5 Dotyk

Propojením větví jsem chtěla docílit i vrhnutí stínu, který by tak potvrdil vztah těchto stromů. Větvičky však byly tak tenké, že se stín na zemi neprojevil. Také z důvodu polohy slunce byl stín tak vzdálen od stromů, že se na zemi sloučil se stíny jinými. Pouto, které tak mezi stromy vzniklo, bylo křehkým důkazem jejich partnerství.

4.4. Světelná krajka

Opodál propojených stromů jsem si na zemi všimla zajímavých světelných ploch vzniklých proniknutím slunce skrz větve a křoví. Stíny větví kolem těchto osvětlených bodů vytvářely na zemi strukturu připomínající krajku, což ještě podtrhovalo jehličí, které zemi pokrývalo. Napadlo mě tyto osvětlené skvrny ještě více zvýraznit. Kolem se vyskytovalo hodně šišek, které jsem použila a seskupovala je na místech, kde se mezi stíny vyskytovaly světlé plochy. Zamýšlela jsem docílit opačného efektu, než v případě zachycení stínu stromu, zde jsem chtěla označit světlo dopadající na zem. V tomto případě mě zaujala právě světelnost, aspekt světla a jak se ve stínu projevilo a kontrastovalo

s ním. Milan Houser se také věnoval světelnosti, ovšem tak, že nasvěcoval různým způsobem objekty, jejichž stín se měnil a periodicky opakoval svou kompozici.¹⁴

Seskupení šišek na jehličnatém podkladu však příliš nevyznělo. Jejich materiál utlumil a jaksi pohltit dopadající světlo, slunce také stihlo změnit svou polohu, tudíž se stín i světlo posunuly (viz příloha č. 2 – 3). Hromádky šišek v prostoru působily spíše intimně a minimalisticky, a zanikaly mezi suchými listy spadány z stromů (viz obr. č. 6, str. 27).

Obr. č. 6 Světelná krajka

Práce by pravděpodobně lépe vyzněla, kdybych nějakým způsobem narušila strukturu podkladu, například odhrnula jehličí z osvětlených ploch, nebo jej naopak nahrnula ze zastíněných ploch právě na ty slunce ozářené. S touto výtvarnou zkouškou by se dalo dále pracovat a rozvíjet ji, ale měla sloužit spíše jako ověření, že z výtvarného hlediska je zajímavější a efektnější pracovat se samotným stínem.

¹⁴ Galerie NOD, 2011, *Světlo, stín a tma*. Zdroj: <http://nod.roxy.cz/cs/program/gallery/154-svetlo-stin-a-tma>

4.4.1. Další úvahy

Dále jsem přemýšlela, jakým způsobem bych mohla do lesíku zasáhnout a jak pracovat se stínem. Napadlo mě například označit jeden konkrétní prvek v prostoru, nějakou výraznou větev spadlou na zem nebo keř, nějak jej ohraničit. Inspirovala mě práce Milana Housera, který instaloval do prostoru skleněné krychle, v jejichž vnitřku byl umístěn strom či keř, který byl izolován do jakési ochranné atmosféry před okolním světem. Vyňal tak jeden konkrétní útvar z celku. Jeden takový exponát byl vystaven ve Veletržním paláci,¹⁵ ve skleněné krychli byl použit i živý roztok, který měl udržet strom déle při životě, vnitřek krychle se zapařil a sklo se zevnitř orosilo. Instalace tak vyvolávala dojem, že strom je živý a uvnitř krychle jeho dýcháním dochází stále k jakési látkové přeměně. Přemýšlela jsem, jak by mohlo fungovat v prostoru umístění podobné skleněné krychle či jiné formy, například nějaké bariéry, skleněné desky. Jakým způsobem by ji mohlo prosvěcovat světlo a jakou podobu by měl stín, který by tato skleněná deska vrhala. Evokovalo mi to použití zrcadel v prostoru, se kterými pracoval i Dalibor Chatrný, který například řešil v přírodě instalaci zrcadlového patníku, který odrážel okolí, a to se iluzivně lámalo přes jednotlivé hrany patníku. Bylo možné zkoumat také dopad světla, z dálky by tento zrcadlový patník odrážel slunce a projevil by se jako světelný bod. Podobně použil dva ohýbané plechy z nerez oceli proti sobě.¹⁶ Znamějšší prací je také Chatrného „Souvislost protilehlých horizontů“. Také Jan Ambrůz ve své tvorbě používal zrcadla, například suky stromů vyplňoval kulatými zrcátky.¹⁷ Nebo v galerii vystavil štíhlé kmeny habrů, dlouhé od stropu až k podlaze. V místě, kde se dotýkaly stropu, byla připevněna zrcadla ve tvaru kosočtverce, kmeny končily v jejich středu.¹⁸

Nejlépe v prostoru působila realizace se zachycením ustupujícího stínu stromu. Uvažovala jsem jak tuto zkoušku rozpracovat a jak stín zachytit ještě jiným způsobem. Přemýšlela jsem nad vytyčením stínu kolíky, těmi by byly nalezené klacky, které bych zapíchala do země v určitých vzdálenostech v linii stínu. Mezi jednotlivé kolíky by bylo možné například natáhnout šňůru a její pomocí stín ohraničit a tak jej zafixovat, vymezit.

¹⁵ HOUSER, Milan, 2006. *Strom*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/strom-1951/>

¹⁶ CHATRNÝ, Dalibor, 2000. *Dialog*. Zdroj: <http://www.kulturissimo.cz/index.php?dalibor-chatrny-olomouc&detail=218>

¹⁷ AMBRŮZ, Jan, 2011. *Suky/značky*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/suky-znacky-108788/>

¹⁸ AMBRŮZ, Jan, 2013. *Tyčky a pičky*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/tycky-a-picky-108790/>

Podoba stínu by zůstala, i když by jej jeho hmotný objekt již nevrhal. Podobný objekt vytvořil Jan Ambrůz u Lhoty, který na poli sestavil dřevěnou konstrukci, ve tvaru šestiúhelníku, jež byla vyplněna sítí z prken.¹⁹ Zaujala mě také práce Dagmar Šubrtové, která splétala vzrostlou trávu v lese²⁰ nebo vytvořila zaplétáním březových větví hnízdo.²¹ Splétání materiálů v přírodě se mi zdá jako zajímavý nápad a nenásilná forma, jak do přírody zasáhnout. Pavel Ryška mě inspiroval aranžováním přírodnin při tvorbě křesel z proutí²² nebo lopuchu.²³ Přemýšlela jsem o využití přírodních materiálů k vytvoření nějaké formy, která se v přírodě běžně nevyskytuje, kupříkladu aranžovat ze svázaných větví rám dveří, umístěný v prostoru parku, kterým by bylo možné do přírody vcházet. Nebo vytvořit plot, který by odděloval plochy v prostoru. Stále jsem však přemýšlela o souvislosti stínu a aspektech světla, které bych chtěla zahrnout do další práce.

Také jsem si pohrávala s myšlenkou na vybraný strom zavěsit různé předměty, ne jen přírodní materiály, ale mohlo by se jednat i o předměty přinesené, jako nalezené odpadky, které se v parku nakumulovaly. Například jsem takto ve stráni narazila na vyhozené bundy, igelitové pytle, kořenáče, plasty, staré boty, lahve a kabely. Ty by bylo možné zavěsit na strom a sledovat jaký stín se na zemi projeví. Tento odpad, který byl do přírody vyhozen a stal se tak její součástí, by posloužil k vytvoření nehmotného odrazu. Mohl by se z hlediska tvaru a formy projevit způsobem, kterým se přírodní materiály projevit nemohou. Tento nehmotný odraz bych poté mohla zachytit a zavěšené předměty odstranit, jejich stín by však přetrval, i když by hmotné objekty absentovaly. Instalací z různých předmětů se zabývala i Eva Koťátková, která vytvářela objekty z předmětů běžného života, například knih, míče, vázy s květinou, přičemž vše bylo instalováno na tyčích, které vycházely z jednoho bodu v základně. Instalace měla podobu stromu, na němž jsou věci umístěné.²⁴

¹⁹ AMBRŮZ, Jan, 2012. *Pavučina*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/pavucina-108787/>

²⁰ ŠUBRTOVÁ, Dagmar, 1997. *Tančící tráva*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/en/works/dancing-grass-108916/>

²¹ ŠUBRTOVÁ, Dagmar, 1996. *Hnízdo*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/en/works/nest-108909/>

²² RYŠKA, Pavel, 1994. *Křeslo z vrbového proutí*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/en/works/kreslo-z-vrboveho-prouti-103497/>

²³ RYŠKA, Pavel, 1997. *Lopuch navazuje na tradici*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/en/works/lopuch-navazuje-na-tradici-103501/>

²⁴ KOŤÁTKOVÁ, Eva, 2007. *Domácnost (Uspořádání č. 3)*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/en/eva-kotatkova-102410/>

Při úvahách nad vyhozeným odpadem jsem často přemýšlela nad tím, že bych jej posbírala a odnesla do popelnice, což by bylo jistě ekologičtější než kolem něj pouze chodit a nevídat si ho, nebo si ho všítat ale pouze v teoretické rovině. K tomu mě napadla i možnost tento posbíraný odpad nashromáždit na jednom viditelném místě, kde by upozorňoval na znečišťování přírody. Případně k němu přiložit nějaký vzkaz pro kolemjdoucí, jako Milan Knížák při „Demonstraci jednoho“.²⁵ Vyzýval přihlížející podobným nápisem, aby při „průchodu kolem pokud možno kokrhali“. Také mě napadá instalace Zdeňka Berana²⁶ a její uložení do vykopané jámy překryté sklem.

4.5. Kolíkování – linie tří stromů

Všechny úvahy, které jsem rozvíjela o další práci v prostoru a práci se stínem se vracely zpět k první myšlence, ideji zachycení stínu, které jsem provedla v první realizaci. K této prvotní koncepci jsem se nakonec skutečně vrátila, jako k nosné a ověřené studii, kterou chci rozvíjet a realizovat ji jiným způsobem. Zkoumání historického podtextu vybraného prostoru mi bylo inspirací a uvědomovala jsem si prostor ne jen jako park, zalesněný prostor a jakousi relaxační zónu, ale jako vyvíjecí se autonomní celek, který se proměňoval v čase a historii. Pozemek, tedy parcela 311/1 k. ú., zůstal zachován, ačkoli se jeho povrch měnil. Napadla mě k tomu souvislost s vyznačováním parcel, kolíkování pozemku. A toto kolíkování se mi zdálo jako využitelné pro závěrečnou práci této výtvarné části. Měla jsem v úmyslu vrátit se k myšlence zachycení stínu, ale první realizace byla spíše plošná, větve jsem skládala na zemi, zamýšlela jsem dále pracovat s prostorovostí. Přemýšlela jsem o tom, jak zachytit stín určitého hmotného celku pomocí kolíků, těmi by mohly být nalezené klacky zapíchnuté do země v určité vzdálenosti. Vytyčovaly by tak stín vržený na zem, ale zároveň by jej přenášely do prostoru a vymezovaly by i prostor nad ním. Větve použité jako kolíky by bylo možné propojit vzájemně například provazem či šňůrou, nakonec mě zaujala možnost využít pásku. Tyto úvahy mě inspirovaly k tomu, abych práci takto skutečně realizovala.

²⁵KNÍŽÁK, Milan, 1964. *Demonstrace jednoho*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/demonstrace-jednoho-2693/>

²⁶BERAN, Zdeněk, 1993. *Oddělení Dr. Dr.* Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/pokus-o-ulozeni-detail-6685/>

Měla jsem jasno v tom, jakým způsobem práci řešit, čekala jsem jen na vhodné počasí, potřebovala jsem sluneční světlo, díky kterému se mohou stíny projevit. Naneštěstí v době, kdy jsem práci v prostoru chtěla provést, bylo počasí špatné, bylo zataženo a deštivo. Nakonec se slunce vrátilo a v ten den, ihned po probuzení, jsem se spontánně rozhodla jít tvořit do prostoru. Neměla jsem konkrétní představu, jaký stín bych měla zachycovat, nejprve jsem se zaměřila na přípravu a nashromáždila jsem v porostu parku a na stráni větve, dlouhé cca 80–130 cm. Přestože jsem zamýšlela pracovat se stejně dlouhými klacky, sbírala jsem všechny, které se zdály použitelné, jejich délka tedy byla různá. Když jsem měla potřebné množství, vydala jsem se zpět na louku, kde jsem prve realizovala ohraničování stínu stromu uprostřed této louky. Pozorovala jsem prostor, sledovala stíny a přemýšlela, jaký stín kterého hmotného objektu bych mohla, nebo měla zachytit. Bylo před polednem a na osvětlenou travnatou plochu byl vržen spojený stín tří stromů, který významně protínal prostor. Původně jsem se zamýšlela nad tím, že bych ohraničovala stín jednoho objektu, ale v té chvíli se mi zdálo zajímavé pracovat se stínem více objektů.

Práce byla započata ve 12:00 hodin, začala jsem nejprve hloubením důlků pro umístění klacků, pro tyto účely jsem byla vybavena majzlíkem, kladivem, kulatým pilníkem a kamenem, který se uplatnil při zatloukání majzlíku do země, která byla místy tvrdá. Do důlků jsem zapíchávala klacky, rozestupy jsem volila podle siluety stínu, jež jsem se snažila rámcově zachovat, ale nebylo možné se jí držet přesně, protože hloubení důlků zabralo i několik minut, a bylo třeba pracovat rychle, než se stín změní. Postupně jsem vytyčila linii stínu kolem všech tří stromů. V některých místech byly kolíky od sebe necelý metr, v jiných částech i několik metrů (viz příloha č. 2 – 4). Proces jsem průběžně dokumentovala. Z počátku jsem se obávala nedostatku nasbíraných klacků, nakonec jich bylo přebytek a část jsem nepoužila vůbec. Zatímco jsem hloubila díry do země pro umístění klacků na jedné straně stínu, na druhé straně se již stín posunul dále za úroveň kolíků. Vytyčení celého stínu jsem dokončila cca ve 13:30 a poté jsem omotáním jednotlivých kolíků (viz obr. č 7, str. 32) tento prostor ohraničovala výstražnou červenobílou páskou šíře 8 cm. Několik z nich se při natahování pásky občas uvolnilo ze země a bylo třeba je pevněji zafixovat. Ohraničený prostor díky pásce vynikl a zvláště se oddělil od zbytku prostoru. Průběh, výsledek a vymezený stín jsem fotograficky dokumentovala. Nechtěla jsem nataženou plastovou pásku v prostoru zanechávat a

přispívat tak ke znečišťování prostředí. Byla jsem již před začátkem práce rozhodnutá akci realizovat, zdokumentovat a následně sklídit a odstranit. Podobně jako se po skončení různých akcí sbalí vybavení, stánky a podium, prostor se vyklidí a organizátoři odjedou. Náhodní kolemjdoucí se během práce dotazovali, „co se zde děje?“ nebo zda tudy mohou projít, když je prostor ohrazený. Jedna starší paní se psem si se mnou chvíli povídala a řekla mi, že park navštěvuje blízká mateřská školka a že sem děti chodí cvičit, a také že se v tomto místě dříve nacházelo volejbalové hřiště. Jiná paní se ptala „co se tady bude dít?“ ve chvíli, kdy jsem již odnášela demontované klacky a vše, co proběhlo, bylo již skončené. K vymezení stínu kolíky bylo zapotřebí 57 klacků, celý páskou ohrazený prostor jsem obešla 88 dlouhými kroky. Použitou pásku jsem následně přeměřila, a k práci bylo použito 106,40 m.

Obr. č. 7 Kolíkování – linie tří stromů

Bylo zvláštní vnímat prostor poté, co se páska a kolíky odklidily, a místo bylo opět přirozené a bez zásahů. Najednou mi připadalo prázdné. Za tu chvíli, kdy jsem prožívala prostor skrze tvorbu a soustředila se na kolíky s páskou, zvykla jsem si na jejich přítomnost zde. Po jejich odstranění mi v parku něco chybělo. O tomto působení budu dále přemýšlet a subjektivně zkoumat, jak na mě lesopark působí po této realizované akci. Bude pro mě zajímavé vnímat jej optikou provedené práce a prožitků, kterých jsem zde nabyla.

Zachytila jsem proměnu stínu od 12:00 hodin do cca 13:30 dne 28. 6. 2015, prostorově jsem ohraničila aktualitu, stín, který byl v té chvíli unikátní a do naprosto stejné pozice se vrátí až za rok. Stín, který se zobrazil pouze na zemi, jsem vztáhla do prostoru a použitím kolíků a pásky se tento prostor izoloval od zbytku okolí, v něm byl vymezen nehmotný odraz hmotných stromů. Bezvýznamné se stalo významným a pojmenovaným, fyzicky uchopeným. Ačkoliv slunce nejdříve osvětlovalo louku a stíny byly zřetelné, po dokončení práce zašlo za mraky a stíny nebyly jasně viditelné. Stín však byl již zachycen a jako takový už nutně nemusel být přítomný. V první fázi byl přítomný fyzický strom i jeho nehmotný odraz, v druhé fázi jsem pracovala pouze s tímto nehmotným stínem, projevem stromů, vlastností „vrhat stín“. V konečné třetí fázi byl stín zaznamenán a jeho původní existence absentovala, stín již nebyl promítnut na zemi, přestože stromy, jeho hmotné vzory, zůstaly přítomné. Ohraničena byla jakási linie tří stromů, jejichž stíny se propojily do jednoho. Stromy samy byly vzdálené a nedotýkaly se, přesto jejich odhmotněné odrazy se propojily a utvořily jeden celek. Ústředním bodem tohoto stínu byly ony stromy, které stín vrhaly. Zároveň se tento stín projevil v prostoru jako rozsáhlá plocha a její zvýraznění v prostoru bylo jasně patrné. Červeno bílá pruhovaná páska s přírodním okolím kontrastovala a poutala na sebe pozornost. Rozhodovala jsem se mezi touto páskou a podobnou s nápisem ZÁKAZ VSTUPU, ta se mi však pro použití nezdála vhodná a působila by jako omezení. Zvolené řešení bylo podle mého názoru vhodné a realizace se zdařila podle mých představ, možná dokonce vyzněla ještě lépe, než jsem předpokládala. Protože byly použité klacky různě dlouhé, páska upevněna na jejich horních koncích nebyla natažena v jedné rovině, ale měnila výšku. To na výsledek práce nemělo příliš vliv, v některých místech páska klesala a stoupala, ale z hlediska efektu to myslím přidalo na dramatickosti a autenticitě. Realizovaná práce v prostoru fungovala, komunikovala s ním, odkazovala ke skrytým skutečnostem, které nejsou na první pohled patrné. Zdánlivě bezvýznamné získalo hodnotu a smysl, projevilo se jako svébytné, autonomní a na ten daný moment ukázalo svou podobu, kterou bylo možné zachytit. Smysl práce nebyl na první pohled patrný, stejně jako není zřejmý stín předmětu, nesvítí-li slunce nebo světlo. Význam byl však do tvorby vložen a díky tomu mohl výstup vyznít a fungovat i z hlediska pojetí prostoru.

Přemýšlela jsem nad ústředností a dospěla k závěru, že centrálním bodem každého stínu je právě fyzický vzor, který jej vrhá. Stín sám by nemohl existovat bez svého

fyzického, hmotného vzoru a tento vzor by nemohl být hmotným a fyzickým, kdyby neměl vlastnost vrhat stín. Je možné, aby v jednu chvíli absentovala jedna z těchto dvou entit ve chvíli, kdy světlo nedostatečně osvětluje objekt, neprojeví se jeho odraz. Je možná i absence objektu v případě, že by byl do prostoru umístěn a následně odebrán, zatímco jeho stín by byl podobným způsobem zachycen. Stejně tak je možná přítomnost obou i jejich nepřítomnost. Hmotné a nehmotné je ve vztahu, kdy tento vztah je definován každým z těchto dvou partnerů zvlášť.

5. Didaktická část

5.1. Koncepce

V této části se chci zamýšlet nad využitím poznatků zkoumání a výsledků výtvarné části ve výtvarné výchově a pedagogické praxi. Z obou předešlých částí této práce, teoretické i výtvarné, chci vycházet a rozvíjet je a vytvořit tak návrhy na pedagogické rozvedení; návrhy konkrétních aktivit, témat a činností, které by bylo možno v rámci výuky realizovat. Hlavním konceptem je poznávací proces, smyslová a tělesná zkušenost s přírodou a prostorem. Východiskem je má vlastní zkušenost, kterou bych ve skryté podobě chtěla přenést na žáky prostřednictvím společného sdílení a kolaborace. Výtvarné aktivity bych chtěla zaměřit na mapování prostoru, jak jej zkoumat a jeho okolí, antropometrické poznání prostoru a poznání prostřednictvím tvorby. Návrhy na pedagogické rozvedení mají být v modelu *Practice art learning research*,²⁷ jeho cílem je přizvat žáky k získání zkušenosti a tuto zkušenost opakovat, rozvíjet a budovat. Koncept je zobecněn a zjednodušen, aby byl pro žáky srozumitelný a pochopitelný. Cílem je nahlédnout výchovně vzdělávací souvislosti tématu a zabývat se aspekty objektové tvorby a Land artu v edukaci.

5.2. Vyzkoušené výtvarné činnosti

Některé výtvarné činnosti jsem částečně ověřila při vlastním vedení kroužků Výtvarné výchovy v Kamenici u Prahy. Účastníky kroužku byli žáci 1. a 2. třídy. Některá témata se zdařila více, některé koncepty fungovaly, některé méně. Zpětně chci vyzkoušené činnosti reflektovat včetně negativních momentů, kvůli dalšímu posunutí práce a plánování činností. Reflexivní kompetence pedagoga má velký význam a je součástí další formulace práce a zachování učitelské strategie.

²⁷ *Practice art learning research* překl.: Zkoumání prostřednictvím umělecké činnosti Zdroj: http://www.image-identity.eu/lesson_plans_folder/schemes-of-work/czech/mapping-identity-lesson-plans/my-self-through-time.pdf/view

Vedení kroužků pro mě byla cenná zkušenost, během které jsem si mohla vyzkoušet své pedagogické schopnosti a práci s dětmi, uvědomit si některé chyby a následně se je snažit eliminovat

5.2.1. Výtvarná činnost č. 1

Námět: Materiálová animace (nová média)

Motivace: Animujte přírodní materiály a vytvořte vlastní video inspirované Land artem a tvorbou Jana Švankmajera. Materiály zachycujte postupně ve fázích a skládejte do ornamentálních vzorů, využijte různorodost materiálu. Materiál můžete seskupovat nebo odebírat, pracujte s ním v ploše.

Časová dotace: 1 hod (60 minut)

Cíle, záměry:

- uvažování o práci, promyšlenost, rozvoj představivosti
- práce s materiálem a jeho pohybem, improvizace
- fázování pohybu, fotografické zachycení
- práce s kompozicí
- interakce, práce ve skupině

Klíčová slova: video art, příroda, film, materiály, příroda, Land art, ornament

Zdroje, motivace: Land art, Ivan Kafka, Andy Goldsworthy, Jan Švankmajer, video art

Aktivity:

- animace přírodních materiálů
- fotografický záznam

Pomůcky a materiály: fotoaparát, přírodniny, jehličí, sušené lusky, kůra, mech

Tvorba:

- sledování filmu Jana Švankmajera (Možnosti dialogu)
- sledování fotografií děl Goldsworthyho, Kafky
- příprava pozadí (školní lavice, vymezení snímaného prostoru)

- příprava materiálu, zkouška pohybu a kompozice
- skládání přírodnin do plochy, fázování pohybu
- fotodokumentace

Hodnocení: Dialog a konzultace práce probíhaly v procesu tvorby; na konci práce rekapitulace získaných fotografií, vyzdvižení předností, upozornění na nedostatky.

Reflexe: Zadání práce bylo pro žáky nesrozumitelné, množství inspiračních zdrojů a pojmů (Land art, video art, ornament) je zahltilo. Jednotlivé informace byly podány nedostatečně a nejasně, bylo třeba se každým tématem seznámit a zabývat zvlášť, přesněji specifikovat požadovaný výstup. Všechny informace nedokázali žáci v práci zohlednit, zaměřili se pouze na hru s materiálem a jeho přeskupování. Výstup byl improvizovaný a nahodilý, jednalo se spíše o seskupení materiálů než promyšlenou animaci. Animován byl trs mechu, kolem kterého se po kruhu pohybovaly sušené lusky, zatímco z jehličí se po straně zformovala postava. Některé momenty animace byly zajímavé a částečně se dotýkaly zadání vytvořit ornament, ale realizace byla nedokonalá a nepřesná (viz příloha č. 3 – 1). Žáci se snažili o dosažení děje konkrétní akcí, kde se bude odehrávat nějaká interakce mezi postavou a trsem mechu. Fázování pohybu jednotlivých materiálů bylo nepravidelné, objekty se ve finálním videu třesou a nezůstávají pevně na původním místě. Očekávaným výstupem měla být plošná animace shora, materiály se měly pohybovat na podkladu a skládat se do tvarů a ornamentů, výsledek měl být estetický. Žáci však nedodrželi plošnost a materiály překrývaly přes sebe, což ve výsledku působí spíše jako chyba nebo náhoda, než jako záměr. Na závěr animace byl využit prvek písma, z jehličí se složil a opět rozložil nápis *konec*. To působí poněkud naivně a neoriginálně.

Práce však probíhala bez přímého pedagogického dozoru, tvorba byla zcela samostatná a cílevědomá. Animace byla minimalistická, uplatnily se zde subtilní části jehličí a výsledný efekt díky nim působí křehce. Žáci tvořili intuitivně a bez velké přípravy, samotné zpracování by bylo možné dále rozvíjet a zdokonalovat.

Výsledek práce hodnotím spíše jako nezdařilý a neodpovídal mé představě. Vlivem množství informací došlo k nepochopení a žáci prosadili svůj způsob řešení, které bylo příliš konkrétní. Trvali na jasných tvarech, jako byla postava, a neřešili materiálovou složku a různorodost, ale zaměřili se pouze na hmotu v ploše bez promyšlení kompozice. Animace je roztřesená, technicky nezvládnutá a nepropracovaná.

5.2.2. Výtvarná činnost č. 2

Námět: Koláž z přírodnin

Motivace: Inspirujte se Land artem, vytvořte koláž využitím přírodních materiálů. Poskládejte materiály do ornamentu, který by v přírodě působil zvláště. Představte si, že v přírodě na zemi naleznete listy poskládané do nějakého zvláštního tvaru. Jak by to na vás působilo? Přemýšlejte, do jakého zajímavého útvaru byste poskládali nějaký přírodní materiál, aby byl překvapivým pro náhodné kolemjdoucí.

Karton na koláž můžete zanechat přírodní nebo jej podbarvit, připravit si tím podklad, který bude v přírodních odstínech. Míchejte tempery.

Časová dotace: 1 hod (60 minut)

Cíle, záměry:

- seznámení se s Land artem, výtvarnými autoritami
- přemýšlení o tvarech, ornamentu
- práce s materiálem, manuální zručnost
- rozvoj představivosti
- práce s kompozicí
- práce s barvami
- přemýšlení o přírodě

Klíčová slova: Land art, Andy Goldsworthy, Ivan Kafka, ornament, koláž, přírodniny

Zdroje motivace: Land art, Andy Goldsworthy, Ivan Kafka

Aktivity:

- malba na karton (vytvoření podkladu)
- přemýšlení o ornamentu, vymýšlení tvaru
- skládání materiálu do zvoleného ornamentu, zkouška kompozice
- lepení materiálu do zvoleného tvaru na podbarvený karton

Pomůcky a materiály: karton, přírodniny, lepidlo, temperové barvy

Tvorba:

- příprava podkladu, podmalování kartonu
- příprava kompozice, zkouška materiálu
- lepení přírodnin na karton
- zafixování tavnou pistolí, přestříkání lakem

Hodnocení: Během celé práce poukázáno na zdařilé momenty, doporučeno efektivnějšího řešení, upozorněno na zásady míchání barev. Doporučení, co by šlo zlepšit.

Reflexe: Výsledky práce nebyly dle očekávání, neodpovídaly představám. Očekávala jsem reprezentativní estetické výstupy s využitím většího množství materiálu. Byl kladen větší důraz na výsledek, než na proces, což je chyba.

Zadání bylo pro žáky příliš komplikované, nevěděli na co se soustředit a zahltilo je množství pojmů a příkladů. Možnost podmalovat podklad byla pouze nabídkou, ale téměř všichni žáci tak učinili. Samotné míchání barev byl problém, žáci nechápali, proč nemohou použít barvu přímo z tuby. Jen podmalba podkladu by mohla být samostatným tématem. Stejně tak by samostatným námětem mohl být ornament, Land Art, Goldsworthy. Všechny tyto prvky byly pro děti příliš nesrozumitelné, nevěděli na co se soustředit. Téma mělo být jasnější a konkrétnější, žákům byla dána velká svoboda k práci, což bylo na škodu. Kdyby bylo zadání striktnější, výstupy by byly více jednotné. Technika koláže jim byla také neznámá, s čímž jsem nepočítala a rovněž jsem nebyla na tuto možnost připravena. Proto zřejmě nebylo vysvětlení pro děti dostatečné.

Výtvarnou činnost v celku hodnotím jako spíše nezdařilou, výstupy nesplňovaly požadovaná kritéria, žáci měli použít větší množství materiálu (viz obr. č. 8, str. 40). Spokojili se pouze s několika kusy jehličí na vytvoření kruhu, práce tak působily chudě a nedodělaně (viz příloha č. 3 – 2). Technické provedení a lepení materiálu se nedařilo, přírodniny na kartonu nedržely. Žáci projevíli zájem o materiál jako takový, ale nedokázali jej vhodně použít v tvorbě. Bavilo je hrát si s materiálem, skládat si jej do různých tvarů. Téma by bylo zapotřebí zjednodušit na jeden fragment a tomu se věnovat zvlášť.

Obr. č. 8 Koláž z přírodnin

5.2.3. Výtvarná činnost č. 3

Námět: Zachycení stínu

Motivace: Sledujte stíny předmětů, vyberte si přírodní materiál a ve dvojici jej přidržujte nad čtvrtkou. Stín zkoumejte a zaznamenejte, poté sledujte výsledek a hledejte ve tvarech skrytá zvířata, věci, fantazijní představy. Ty dokresluje podle toho, co vám připomínají.

Časová dotace: 1 hod (60 minut)

Cíle, záměry:

- zkoumání stínu různých předmětů, pozorování
- zkoumání stínu při různém osvětlení (přirozené, umělé, ostré, měkké)
- spolupráce, improvizace, nápaditost, hra
- záznam stínu
- rozvoj imaginace

Klíčová slova: pozorování, stín, přírodniny

Zdroje motivace: Dalibor Chatrný, Milan Maur

Aktivity:

- přidržování přírodnin nad čtvrtku
- záznam vrženého stínu
- dokreslování lineárního zachycení stínu

Pomůcky a materiály: přírodniny (jehličí, mech, sušené lusky, větve, šišky, kameny), olejové tvrdé pastely (Giocondy), papír

Tvorba:

- výběr materiálu, výběr barvy
- přikládání přírodniny, změna polohy, změna materiálu, barvy
- zachycení stínu
- pozorování výsledných obrazců, hledání tvarů zvířat, věcí
- dokreslování, vybarvování

Hodnocení: Během tvorby nabízeny možnosti dalšího řešení, obměny práce, využití jiných materiálů. Poukázáno na vydařené momenty, zajímavé obrazce, dialog o jednotlivých tvarech.

Reflexe: Nesrozumitelné zadání, žáci nechápali, co se po nich požaduje. Místo přidržování přírodniny nad čtvrtku, ji pokládali přímo na ni a obkreslovali její tvar. Tím si práci zjednodušovali, neboť nerozuměli účelu a cílům činnosti. Po dalším vysvětlení nenásledovali pokynů a pokračovali v práci vlastním způsobem. S materiálem žáci nedokázali pracovat kreativně a nápavitě. Umístění do plochy postrádalo strategii či zajímavost, vržení stínu provedli na ploše 2–3x za sebou a zbytek papíru nechali prázdný a nechtěli se k práci znovu vracet. Použité přírodniny nedávaly prostor dalšímu přemýšlení nad skrytými tvary, jednalo se hlavně o větvičky, šišky a kameny, které následně pouze vybarvili, případně doplnili naučenými schématy (listy, sluníčka). Výsledkem byla pouze reinterpretace tvarů přírodnin, zkoumání postrádalo další dimenzi (viz obr. č. 9, str. 42). Žáci se uchýlovali ke kresbě vlastních motivů do formátu, plochu nechávali bílou nebo ji mechanicky vybarvili, užívali náhodně volené barvy (viz příloha č. 3 – 3).

Výsledek prací hodnotím spíše jako nezdařilý, což je způsobeno nedostatečnou motivací a nesrozumitelností zadání. Samotný proces tvorby probíhal podle mých představ, ale kvůli nedostatku pro žáky zajímavých materiálů se často čekalo, až bude

určitá větvička nebo šiška k dispozici. Zkoumání stínu a jeho proměn, které mělo být cílem práce, se žáci příliš nevěnovali, zaměřili se na tvary samotných přírodnin. Vydrželi se soustředit několik desítek minut, poté se chtěli věnovat kresbě motivů dle vlastního výběru. Celkově práci nevěnovali dostatek pozornosti a trpělivosti, po několika zkouškách ztratili zájem o dané téma. Úroveň výstupů se lišila, převážně bych je však označila za nepodařené a postrádající efekt. Smysl, který činnost měla mít, se neprojevil, žáci si sice uvědomovali, že všechno fyzicky hmotné vrhá stín, ale nejevili zájem o jeho zkoumání. Domnívám se, že námět nebyl přiměřený věku dětí. Bylo by třeba téma zjednodušit do podoby, která bude pro žáky pochopitelná a smysluplná. Koncept jako takový byl do jisté míry nosný, ale pro žáky 1. a 2. třídy byl v této formě příliš komplikovaný. Proto bych tuto výtvarnou činnost příště zamýšlela spíše pro 2. stupeň základní školy.

Obr. č. 9 Zachycení stínu

5.3. Návrhy na pedagogické rozvedení

Zkoumání prostoru a vlastní zkušenost je východiskem pro další návrhy pedagogického rozvedení. Aktivity by měly být navrženy tak, aby osobnost pedagoga byla chápána žáky jako jiný typ autority, jako učitel – výtvarník, který tvoří s nimi, komunikuje s nimi o výtvarném problému, pomáhá rozvíjet jejich poznání, sdílí s nimi vlastní poznatky a zkušenosti. Tyto zkušenosti na ně přenáší a zkoumáním je přivádí k výtvarné činnosti. Cílem je změna pohledu na učitele, která je zaměřena mimo běžné koncepce poznávání ve škole. Výuka by měla probíhat v podobě kooperativní činnosti, která zprostředkovává poznání všem zúčastněným, a přivádí k výtvarné tvorbě, která je dále sdělitelná. Výstupem činností by byl artefakt, který by žáci tvořili průběžně a zaznamenali si do něj poznatky a zajímavé momenty a sdělovali by jeho prostřednictvím svou zkušenost. Tento artefakt by mohl mít podobu deníku, ve kterém by každý žák uplatnil svůj osobitý autorský přístup.

Návrhy na výtvarné činnosti mají být sérií aktivit, které se zaměřují na tělesnou zkušenost, mapování prostoru a jeho zkoumání. V jejich rámci žáci mohou objevit a poznat nové pohledy, jak vnímat prostor a výtvarně se (v něm) vyjádřit. Návrhy na pedagogické rozvedení budou určeny pro žáky 2. stupně základní školy. Struktura odpovídá mezinárodně používané normě, pochopitelné i pro zahraniční pedagogy.²⁸

5.3.1. Návrh č. 1

Příprava na vyučování:

Námět: Místo v přírodě

Motivace: Zkoumejte přírodu, pozorujte jednotlivé její části, sledujte, co se v ní děje. Sledujte detaily, živočichy, rostliny, kameny, dřevo, hledejte materiál, který vás oslovuje. Poznejte tento materiál, přemýšlejte o něm, zkoumejte ho, jak je tvrdý, měkký, jak voní, jestli je těžký, hrubý, hladký atd. Zaměřte se na vlastní prožitek a ten zaznamenejte.

²⁸ FULKOVÁ, M., JAKUBCOVÁ, L., KITZBERGEROVÁ, L., SEHNALÍKOVÁ, V., 2013. *Galerijní a muzejní edukace* 2. Praha: Univerzita Karlova-Pedagogická fakulta. s. 351. ISBN 978-80-7290-700-7

Časová dotace: 2 hod (120 minut)

Cíle, záměry:

- zkušenost s přírodou, prožitek
- pozorování, vnímání prostoru
- zaměření na subjektivitu
- hledání přírodního prvku, vlastního materiálu
- vyjádření pocitu

Klíčová slova: příroda, prostor, prožitek, přírodní materiál

Zdroje, motivace: Marian Palla, antropometrie

Aktivity:

- procházení se v přírodě
- pozorování, zkoumání prostoru (park, les, zahrada)
- hledání zajímavého prvku, materiálu, předmětu
- zkoumání konkrétního materiálu, předmětu (zrakem, dotykem, čichem, sluchem)
- vnímání subjektivního pocitu
- záznam do deníku
- vyjádření vlastního pocitu, myšlenek, reflexe

Pomůcky a materiály: Kámen, dřevo, větev, mech, list atd.; deník, tužka

Tvorba:

- zaměření se na prostor
- pozorování, hledání předmětu, prvku, který žáka oslovuje
- zkoumání nalezeného prvku, vnímání prožitku
- zaznamenání pocitu, zkušenosti do deníku
- dialog o předmětu, myšlenkách, pocitech
- reflexe vlastních pocitů

Hodnocení: Dialog a hodnocení by probíhalo na konci činnosti, po té co by žáci sami vyjádřili své myšlenky a zkušenosti. Vyzdvihnutí zajímavých momentů, nabídka dalších možností zkoumání.

Aktivita je zaměřena na vlastní zkušenost, prožitek, poznání přírody tělem, smysly. Nabízí žákům možnost nového pohledu na přírodu a její vnímání, kontemplaci a soustředění se na vlastní nitro a dojmy spojené s přírodou a prostorem. Inspirací jsou akce Mariana Pally, který se, mimo jiné, zabýval přírodou, jejím vnímáním a antropometrickým zkoumáním. Zkoumal například kámen, kterého se dotýkal nebo s ním mluvil. Poslouchal, jaký zvuk vydává jeden kámen při nárazu do druhého, poléval kámen čajem a sledoval, jak zasychá. Také zachycoval pohyb kamene, který byl přivázaný na provazu apod.²⁹ Podobně by žáci měli poznávat nějaký vybraný přírodní útvar a soustředit se na něj a na vlastní pocity, prožitky s ním spojené. Cílem je snažit se vnímat přírodu „jinak“. Tyto prožitky a zkušenosti by měli žáci přiblížit spolužákům, měli by s nimi sdílet své poznatky a předávat jim nabyté znalosti. Výstupem je záznam vlastní zkušenosti v deníku nebo výtvarném artefaktu.

5.3.2. Návrh č. 2

Příprava na vyučování:

Námět: Jak se cítí kámen?

Motivace: Zkoumejte přírodu, pozorujte jednotlivé její části, hledejte přírodní útvar nebo materiál, který vás vystihuje. Sledujte živočichy, rostliny, kameny, dřevo, listy atd. Všimněte si detailu. Nalezený útvar nebo materiál dále zkoumejte, poznejte jej smysly, přemýšlejte o něm. Představte si sami sebe jako tento materiál, útvar. Jak byste se cítili? Jak byste si připadali? Zaměřte se na vlastní prožitek, pocity, myšlenky. Připravte si krátkou scénku, báseň, citát nebo povídku. Zahrajte si na tento vybraný materiál.

Časová dotace: 2 hod (120 minut)

Cíle, záměry:

- zkušenost s přírodou, prožitek
- pozorování, vnímání
- zaměření na subjektivitu

²⁹ PALLA, Marian, 1983. Věci, prostor, ticho...III. Zdroj: <http://jan-k-celis.webnode.cz/autorske-texty-a-edice/marian-palla-veci-prostor-ticho-iii/>

- hledání přírodního prvku, vlastního materiálu
- dramatizace, hra, vyjádření pocitu, myšlenek

Klíčová slova: příroda, prostor, prožitek, přírodní materiál, divadlo, hra

Zdroje, motivace: Marian Palla, antropometrie

Aktivity:

- procházení se v přírodě
- pozorování, zkoumání prostoru (park, les, zahrada)
- hledání zajímavého útvaru, materiálu, předmětu
- zkoumání konkrétního materiálu, předmětu (zrakem, dotykem, čichem, sluchem)
- vnímání subjektivního pocitu, myšlenek
- záznam do deníku
- vyjádření vlastního pocitu, myšlenek
- dramatizace, četba, hra
- reflexe, dialog

Pomůcky a materiály: kámen, dřevo, větev, mech, list atd.; deník, tužka

Tvorba:

- pozorování, hledání útvaru, který žáka vystihuje
- zkoumání nalezeného útvaru, přemýšlení o
- zaznamenání pocitu, myšlenek do deníku
- příprava scénky, vymýšlení básně, povídky, citátu
- dialog o předmětu, myšlenkách, pocitu
- dramatizace, hra („Jak se cítí kámen?“, „Jak je stromu?“, „Jak se má mech?“)
- reflexe

Hodnocení: Dialog a hodnocení by probíhalo na konci činnosti poté, co by žáci sami vyjádřili své myšlenky a zkušenosti. Vyzdvihnutí zajímavých momentů, nabídka dalších možností řešení, upozornění, co by se dalo zlepšit.

Aktivita rozvíjí námět předchozí, zabývá se podobným tématem v souvislosti s Marianem Pallou, ale otevírá možnosti dalšího uchopení námětu. Je zaměřena na vlastní zkušenost, prožitek, poznání přírody tělem, smysly, vnímání přírody jiným způsobem,

kontemplaci a soustředění se na vlastní nitro a dojmy spojené s přírodou a prostorem. Má inspirovat k dalšímu uvažování, k práci s přírodou, přírodními materiály a útvary. Propojuje výtvarnou činnost s dalšími obory; hudební výchovou, literaturou, dramatickou výchovou. Nabízí další způsoby chápání a pojetí přírody, a nové metody výzkumu, vede k výtvarné tvorbě a zkoumání prostřednictvím výtvarné činnosti. Očekávaným výstupem je záznam myšlenek a nápadů do deníku, který je artefaktem těchto činností.

5.3.3. Návrh č. 3

Příprava na vyučování:

Námět: Stín v přírodě

Motivace: Pozorujte prostor a hledejte zajímavý stín. Vymyslete, jakým způsobem byste stín zaznamenali, pracujte ve skupině a zachyťte stín v určitém čase. Zachycení stínu provedte co nejrychleji, aby nedošlo k jeho proměně.

Časová dotace: 1 hod (60minut)

Cíle, záměry:

- spolupráce, kooperace
- zkoumání prostoru, proměn světla, stínu
- smyslová zkušenost
- změna pohledu na přírodu
- řešení problému
- uvažování a využití přírodního materiálu

Klíčová slova: příroda, prostor, přírodní materiály, světlo, stín

Zdroje, motivace: Dalibor Chatrný, Kateřina Šedá

Aktivity:

- zkoumání prostoru
- hledání zajímavého stínu
- příprava materiálu na zachycení stínu
- samotné zachycení, vymezení

- záznam do deníku
- reflexe práce

Pomůcky a materiály: přírodní materiály (listí, větve, jehličí, tráva, kameny, šišky atd.)

Tvorba:

- pozorování přírody
- hledání zajímavého stínu
- dialog o provedení práce
- sběr materiálu na zachycení, příprava
- zachycení, vymezení stínu (použití, umístění materiálu)
- dialog, reflexe

Hodnocení: Hodnocení by probíhalo až po realizaci tématu, v rámci dialogu a reflexe práce.

Téma je inspirované akcemi Kateřiny Šedé. Jednu takovou provedla s obyvateli vesnice Ponětovice. Chtěla poukázat na to, že ačkoliv by se mohlo zdát, že v daném místě „nic není“ a „nic se tam neděje“, není to pravda, místo má bohatý kolorit a společenské vyžití, program a rituály³⁰. Stejně by žáci mohli sledovat své okolí, blízký park, prostředí kolem školy a zaměřit se na stín, který se v tomto prostředí nachází. Tento stín by hromadně v rámci spolupráce zaznamenali. O způsobu zachycení by se nejprve domluvili a poté by jej realizovali. Další variantou pedagogického rozvedení by byl námět vycházející z této aktivity, kdy by žáci vzájemně zachycovali ve dvojicích svůj stín s použitím přírodních materiálů. Výsledky práce a zkoumání by zaznamenali do deníku.

³⁰ ŠEDÁ, Kateřina, 2003. *Nic tam není*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/nic-tam-neni-5385/>

5.3.4. Návrh č. 4

Příprava na vyučování:

Námět: Mapování prostoru

Motivace: Zkoumejte prostor v okolí, vnímejte bezvýznamné detaily. Pozorujte, co se v dané lokalitě nachází, sbírejte předměty, materiály, které vás zaujmou. Přemýšlejte, čím je prostor zajímavý a významný. Vytvořte si vlastní mapu prostoru, zaznamenejte poznatky do deníku.

Časová dotace: 1–2 hod (60–120 minut)

Cíle, záměry:

- zkoumat, vnímat prostor
- orientovat se v prostoru
- přemýšlet o prostorových vztazích
- uvědomovat si okolí
- smyslová zkušenost, prožitek

Klíčová slova: mapování, prostor, zkušenost, materiály

Zdroje, motivace: Miloš Šejn, sbírání materiálů

Aktivity:

- zkoumání, pozorování okolí
- zaměření se na prostor, jeho detailnější zkoumání
- mapování prostoru
- sbírání prvků, atributů
- dokumentace
- reflexe

Pomůcky a materiály: tužka, deník

Tvorba:

- zkoumání prostoru
- procházení trasy
- mapování, hledání záchytných bodů

- hledání, sběr nálezů
- zaznamenání do deníku
- dialog, reflexe

Hodnocení: Hodnocení by probíhalo na konci aktivity, během procesu by se mohly konzultovat přístupy, způsoby řešení a nápady.

Výtvarná činnost je zaměřena na poznání a prožití prostoru, ve kterém se žáci běžně nachází, zkoumání jeho zvláštností a odhalování jeho skrytých významů. Zkoumaným prostorem může být školní zahrada, park, les, ale i třída, ulice apod. Akce má být prostředkem, jak poznat jiným způsobem to, co je vnímáno automaticky. K upevnění prožitku mají posloužit nalezené předměty, coby nálezy. Podobně jako Miloš Šejn mapoval přírodu, sbíral pigmenty a následně je uchovával.³¹ Prožitky, poznatky a zkušenosti z mapování by si žáci zaznamenali do deníku.

5.3.5. Návrh č. 5

Příprava na vyučování:

Námět: Umění přírodou

Motivace: Materiály, předměty a jiné nálezy v okolí a zkoumaného prostoru využijte k další výtvarné činnosti. Přemýšlejte, jak použít k výtvarné tvorbě tyto nálezy, a s jejich pomocí vytvořit artefakt (kresbu, malbu, frotáž atd.)

Časová dotace: 2 hod (120 minut)

Cíle, záměry:

- přemýšlení o materiálech
- práce s materiálem
- ozvláštnění přírodního materiálu
- nový způsob využití materiálu
- rozvoj kreativního myšlení

³¹ ŠEJN, Miloš, 1965. *Nalezené pigmenty*. Zdroj: <http://www.artlist.cz/dila/nalezene-pigmenty-1350/>

Klíčová slova: příroda, přírodní materiály, kresba, malba

Zdroje, motivace: Miloš Šejn

Aktivity:

- uvažování o materiálu a jeho použití
- materiállová zkouška

Pomůcky a materiály: přírodní materiály, různé předměty, barvy

Tvorba:

- hra s materiálem
- zkouška postupu, barvy, techniky
- samotné vytvoření artefaktu

Hodnocení: Konzultace by probíhaly během celé práce. Prostřednictvím dialogu by byly rozvíjeny další možnosti práce s materiálem.

Návrh na výtvarnou činnost nabízí různé možnosti uchopení, kresbu materiálu samotného, malbu materiálem, jeho natření barvou a obtiskování jeho struktury, tažení po podkladu, vytvoření jeho stopy, přenesení jeho struktury frotáží na papír a další. Je zde prostor pro samostatné uvažování žáků, rozvoj kreativity a nový pohled na práci s materiálem a jeho využití. Průběh práce, postup a nápady by žáci opět mohli zaznamenat do deníku.

Rozvíjet by bylo možno i náměty týkající se happeningu (Ságlová, Knížák), Land artu (Goldsworthy, Christo, Kafka), různě je obměňovat a vytvořit tak řadu výtvarných činností.

6. Závěr

Na počátku této práce jsem přemýšlela o tom, co je to „ústřední“ a podvědomě jsem si vytvořila představu, že takový bod může být pouze jeden. Vlastní zkoumání jsem zaměřila na vztah fyzického objektu a stínu, který vrhá. Přičemž tento hmotný objekt je vlastním ústředním bodem svého stínu a takových ústředních bodů může být mnoho. V prostoru, se kterým jsem pracovala, jsem si tuto myšlenku ověřila prostřednictvím jednotlivých studií. Nakonec jsem se vrátila zpět k první studii, kterou jsem rozpracovala. Pokoušela jsem se o zachycení jisté aktuality, soustředila jsem se na určitou proměnu specifického prostoru v čase. Vznikl tak objekt v prostoru, který vymezoval onu aktualitu. Tou byl stín tří stromů, který se v prostoru projevil jako rozsáhlá plocha. S tou jsem dále pracovala a vzniknul tak objekt, který se odkazoval k prostoru a zároveň vyjadřoval vztah onoho hmotného a nehmotného.

Ústřední bod, kolem kterého se orientuje prostor, je podle závěru mého zkoumání konkrétní fyzický předmět, jenž vrhá stín za určitých okolností, podmínek a v určitém čase. Je to jakýkoliv objekt, bez něhož by stín jako takový nemohl vzniknout. Tento vztah stínu a jeho fyzického vzoru jsem zkoumala v prostoru, který je pro mě důležitý. Všemi prožitky spojenými s touto prací se pro mě stal ještě významnějším. Vlastní smyslové zkušenosti, kterých jsem nabyla během této práce, mě posunuly a inspirovaly k výstupům, které by nemohly bez těchto zkušeností vzniknout. Tato práce dokumentuje a dokládá vývoj celého procesu. Poznatky, kterých jsem prostřednictvím výzkumu a objektové tvorby nabyla, by byly využitelné v pedagogické praxi, z nich jsem čerpala inspiraci na návrhy výtvarných činností a aktivit pro žáky 2. stupně.

Práce mi přinesla řadu nových poznatků a inspirace. Pojetí tématu se během procesu proměňovalo a v jeho průběhu mě napadaly další náměty na rozpracování. V této podobě téma není úplně uzavřené, ani se plně nevyčerpalo, naopak se otevřely nové možnosti, jak by se dalo dále rozvíjet a zpracovávat. Ráda bych se věnovala dalším nápadům na realizaci a dalším didaktickým návrhům.

7. Použitá literatura

NORBERG-SCHULZ, Ch., *Genius Loci*. 2. vydání. Praha: Dokořán, 2010, 219 s. ISBN 978-80-7636-606-5

AJVAZ, M., MITÁŠOVÁ, M., PĚTOVÁ, M., *Prostor a jeho člověk*. 1. vydání. Semily: Vesmír, 2004, 326 s. ISBN 80-85977-60-5

STIBRAL, K., *Proč je příroda krásná?* 1. vydání. Praha: Dokořán, 2005, 202 s. ISBN 80-7363-008-7

CÍLEK, V., *Krajiny vnitřní a vnější*. 2. doplněné vydání. Praha: Dokořán, 2010, 269 s. ISBN 80-7363-042-7

HEIDEGGER, M., *Básnický bydlí člověk*. 1. vydání. Praha: Alfaprint, 1993, 185 s. ISBN 80-85241-40-4

HEIDEGGER, M., *Bytí a čas*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996, 477 s. Oikúmené. ISBN 80-86-005-12-7

ZHOŘ, I., *Hledání tvaru*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1967, 93 s. ISBN 23-150-67

MOKREJŠ, A., *Fenomenologie a problém intersubjektivity*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1969, 276 s. ISBN 25-009-69

LYOTARD, J., F., *Fenomenologie*, 1. vydání. Praha: Victoria publishing, 1995, 100 s. ISBN 80-7187-031-5

FULKOVÁ, M., JAKUBCOVÁ, L., KITZBERGEROVÁ, L., SEHNALÍKOVÁ, V., *Galerijní a muzejní edukace 2*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova-Pedagogická fakulta, 2013, 351 s. ISBN 978-80-7290-700-7

CIKÁNOVÁ, K., *Objevujte s námi tvar*, 1. vydání. Praha: Aventinum, 1995, 127 s. ISBN 80-7151-732-1

ROESELVÁ, V., *Didaktika výtvarné výchovy*, 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2003, 56 s. ISBN 80-7290-121-4

HAZUKOVÁ, H., *Didaktika výtvarné výchovy VI. Tvořivost a výtvarná výchova*, 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2010, 108 s. ISBN 978-80-7290-434-1

ZÁLEŠÁK, J., *Umění spolupráce*. vyd. 1. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2011, 292 s. Edice VVP AVU. ISBN 978-80-210-5707-4

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: MŠMT, 2013. 142 s.

7.1. Odkazy

https://cs.wikipedia.org/wiki/Henry_Moore

<http://www.milan-maur.cz/stranky/SVETLO-A-STIN-soubory/Kresba-stinu-3-milan-maur.html>

<http://nod.roxy.cz/cs/program/gallery/154-svetlo-stin-a-tma>

<http://www.artlist.cz/dila/strom-1951/>

<http://www.kulturissimo.cz/index.php?dalibor-chatrny-olomouc&detail=218>

<http://www.artlist.cz/dila/suky-znacky-108788/>

<http://www.artlist.cz/dila/tycky-a-picky-108790/>

<http://www.artlist.cz/dila/pavucina-108787/>

<http://www.artlist.cz/en/works/dancing-grass-108916/>

<http://www.artlist.cz/en/works/nest-108909/>

<http://www.artlist.cz/en/works/kreslo-z-vrboveho-prouti-103497/>

<http://www.artlist.cz/en/works/lopuch-navazuje-na-tradici-103501/>

<http://www.artlist.cz/dila/domacnost-usporadani-c-3-4384/>

<http://www.artlist.cz/dila/demonstrace-jednoho-2693/>

<http://www.artlist.cz/dila/pokus-o-ulozeni-detail-6685/>

http://www.image-identity.eu/lesson_plans_folder/schemes-of-work/czech/mapping-identity-lesson-plans/my-self-through-time.pdf/view

<http://jan-k-celis.webnode.cz/autorske-texty-a-edice/marian-palla-veci-prostor-ticho-iii/>

<http://www.artlist.cz/dila/nic-tam-neni-5385/>

8. Seznam vyobrazení

Obr. č. 1 Lesopark Radlice	12
Obr. č. 2 Historická mapa z roku 1842, foto IPR Praha	14
Obr. č. 3 Letecký snímek z roku 2014 s vyznačením k. ú., foto IPR Praha.....	15
Obr. č. 4 Linie stínu po 15:00 hod.....	23
Obr. č. 5 Dotyk	26
Obr. č. 6 Světelná krajka	27
Obr. č. 7 Kolíkování – linie tří stromů	32
Obr. č. 8 Koláž z přírodnin	40
Obr. č. 9 Zachycení stínu.....	42

9. Přílohy

Příloha č. 1 Mapy a letecké snímky Radlic (obr. č. 1 – 1)

Příloha č. 2 Výtvarná část (obr. č. 1 – 2)

- 1 Ustupující stín (obr. č. 1 – 10)
- 2 Dotyk v přírodě (obr. č. 1 – 6)
- 3 Světelná krajka (obr. č. 1 – 5)
- 4 Kolíkování – linie tří stromů (obr. č. 1 – 16)

Příloha č. 3 Didaktická část

- 1 Materiálová animace (video)
- 2 Koláž z přírodnin (obr. č. 1 – 5)
- 3 Zachycení stínu (obr. č. 1 – 5)